

Požiūris į valstybės pareigūnus ir jų veiklos principus Vilniaus jėzuitų politiniuose tekstuose XVII a.

MATAS GRUBLIAUSKAS

Lietuvos kultūros tyrimų institutas
El. paštas matas.grubliauskas@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-3817-0147>

ANOTACIJA: Idealizuoto valdančiojo elito – valstybės pareigūnų – įvaizdžio kūrimas buvo paplitusi praktika jėzuitų publicistiniuose ir literatūriniuose tekstuose Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Tačiau nuo XVII a. galima stebėti, kad svarstymai apie valstybės pareigūnų savybes bei jų veiklos principus perėjo ir į akademinį diskursą. Didžiausią įtaką akademinėje sferoje LDK turėję jėzuitai savo tekstais pradėjo scholastinėje mokslo ir filosofijos tradicijoje reflektuoti įvairias valstybines pareigybes: Lukas Žaluskis – valdovo patarėjus ir dvariškius, Aronas Aleksandras Olizarovijus – teisėjus, Andrius Boreiša – dvariškius, Kristupas Pucilovskis – bažnyčios pareigūnus. Tokiu būdu vilniškiai jėzuitai įsiliejo į Vakarų Europos jėzuitų „politikų“ knygų tradiciją ir tvirtino ją LDK politiniame diskurse. Straipsnyje be Universiteto profesorių aptariami keturių Vakarų Europos jėzuitų – Juano de Marianos, Pedro de Ribadeneiros, Carlo Scribanio ir Adamo Contzeno – traktatai. Šių tekstų analizė padeda geriau suprasti, kokiame politikos mokslo kontekste buvo Vilniaus jėzuitai.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: jėzuitai; „politikos“; politikos paskaitos; studentų tezės; pareigūnų paveikslas.

Senojo Vilniaus universiteto jėzuitų ir su jais glaudžiai susijusių pasauliečių politikos mokslo (scholastinio) produkciją reprezentuojančiais šaltiniais XVII a.

Received: 31/05/2023. **Accepted:** 28/08/2023.

Copyright © 2023 Matas Grubliauskas. Published by the Institute of Lithuanian Literature and Folklore Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

galima laikyti šia tema studentų gintas tezes, kurioms vadovavo Lukas Zaluskis¹ ir Zacharijus Modzelevskis², politikos paskaitas, skaitytas Mykolo Karvovskio, Andriaus Boreišos, Modzelevskio bei Kristupo Pucilovskio³, taip pat Aleksandro Arono Olizarovijaus politikos traktatą *Apie politinę žmonių sąjungą (De politica hominum societate, Gdanskas, 1561)*. Šiandieninėje mokslinėje produkcijoje šie šaltiniai vis dar nėra sulaukę atitinkamo dėmesio. Lietuvos ir Lenkijos mokslininkai kol kas yra tik bendrais bruožais juos aprašę ir tik keliais aspektais interpretavę⁴. Taigi vienas tokių aspektų, kol kas neapartų

¹ [Lukas Zaluskis], *Universa Philosophia publice asserta in Alma Academia Vilnensi Societatis Jesu a Michaele de Magna Konczyce Mniszek ad Vladislaum IV Poloniarum, Sueccorum, Gothorum, Vandalorum Regem Invictissimum*, [Vilnae]: [Typis Academiae Vilnensis], [1640].

² [Zacharijus Modzelevskis], *Theses ethico-politicae de societate humana tam domestica quam civili*, Vilnae: Typis Academicis, [1690].

³ Visos šių profesorių politikos paskaitos (*praelectiones politicae*) yra užrašytos viename konvoliute *Tractatus Politicus Duabus suis partibus*, Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – VUB RS) F3–1390: Karvovskio paskaitos p. 2r–18v, Boreišos – p. 24r–66v, Modzelevskio – p. 66v–93r, Pucilovskio – p. 93r–127r.

⁴ Romanas Plečkaitis aptaria jėzuitų dėstytos politikos disciplinos specifiką ir metodą, valstybės sampratą; mokslininkas argumentuoja, kad paskaitose aprašant valstybės formą derintasi prie realios Abiejų Tautų Respublikos santvarkos; išskiria profesorių pažymėtus valstybės išsaugojimo būdus (dorybių ugdymas, vieningas tikėjimas, stipri kariuomenė, paklusimas įstatymams); nurodo jose išreikštą bendrą antimakiavelinę nuostatą (Romanas Plečkaitis, „Politikos mokslas senajame Vilniaus universitete“, in: *Politologija*, 2000, Nr. 3 (19), p. 25–49; Idem, *Lietuvos filosofijos istorija*, t. 1: *Viduramžiai–Renesansas–Apšvieta*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2004, p. 485–505; Idem, „Valstybinio patriotizmo ir pilietiškumo ugdymas“, in: *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto istorijos bruožai*, red. kol. Alfredas Bumblauskas et alii, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012, p. 342–350;). Ludwikas Piechnikas analizuoja politikos paskaitas pasitelkdamas istorinį kontekstą: diskusiją apie monarchiją ir tironiją mokslininkas įtraukia į Abiejų Tautų Respublikoje gyvavusį naratyvą, nukreiptą prieš Maskvos ir Turkijos valstybes; valdovo rinkimų klausimą tyrėjas aktualizuoja karaliaus Jono Sobieskio vykdytos politikos (užtikrinti sūnaus įpėdinystę) kontekste; argumentavimą prieš moterų valdžią – tam tikrų politikų intenciją po karaliaus Višnioveckio mirties į sostą pasodinti jo našlę Eleonorą Mariją Habsburgaitę (Ludwik Piechnik SJ, *Dzieje Akademii Wileńskiej*, t. 3: *Próby odnowy Akademii Wileńskiej po klęskach Potopu i okres kryzysu 1655–1730*, Rzym: Apud Institutum Historicum Societatis Jesu, 1987, p. 36–40; Idem, „Wykłady Jana Kormana na katedrze polityki uniwersytetu Wileńskiego (druga połowa XVII wieku)“, in: *Rocznik Wydziału Filozoficznego Towarzystwa Jezusowego w Krakowie 1991–1992*, redaktorzy Roman Darowski SJ, Stanisław Ziemiański, Kraków: Drukarnia WAM, 1993, p. 270–273). Romanas Darowskis analizuoja Aristotelio namų ūkio „politikos“ teorijos recepciją (Roman Darowski SJ, „Zachariasz Modzelewski SJ (1648–1710) i jego filozofia“, in: *Rocznik Wydziału Filozoficznego Wyższej Szkoły Filozoficzno-Pedagogicznej Ignatianum w Krakowie*, 2010, t. XVI, p. 229–232).

plačiau, – tai pareigūnų funkcijų bei veiklos principų, savybių aprašymas, kitaip tariant, visai nenagrinėta, kokias pareigybes (magistratus) išskyrė, kokias joms priskyrė pareigas (*officia*), kaip vertino kitų pareigybių atžvilgiu Vilniaus universiteto profesoriai. Viena vertus, Plečkaitis, nors pastebi jėzuitų tendenciją argumentuoti už esamą ATR santvarką, kurioje, be karaliaus, valstybės valdyme aktyviai dalyvavo ir piliečiai (bajorija), tačiau plačiau aptaria tik tas karaliaus institucijos funkcijas ir tas karaliaus savybes, kurias išskyrė jėzuitai, o jų požiūrį į pareigūnų darbą nusako vos vienu sakiniu paminėdamas kelias dorybes, būdingas visiems valstybės pareigūnams (ir karaliui)⁵. Apskritai, yra paplitusi nuomonė, kad ATR buvo įsitvirtinęs moraliai (dorybingai) kilnios politikos ir dorybingo piliečio diskursas⁶. Kita vertus, ATR nebuvo valdžių atskyrimo (pagrindinės valstybinės institucijos – karalius, senatas, seimas – buvo tiek įstatymų leidžiamoji, tiek įstatymų vykdomoji, tiek teisminė valdžios), taip pat nebuvo ir politiniame diskurse kaip nors tai

Vaida Kamuntavičienė (Eadem, „LDK jėzuitų požiūris į Lenkijos–Lietuvos valstybės valdymą XVII a.“ in: *Lietuvos katalikų mokslo akademijos metraštis*, 2001, Nr. 19, p. 162), Darius Kuolys (Idem, „Alberto Vijūko–Kojalavičiaus istorinis pasakojimas: Respublikos kūrimas“, in: Albertas Vijūkas–Kojalavičius, *Lietuvos istorijos įvairenybės*, 2 dalis, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, p. 404) ir Andrea Mariani (Idem, „The Contribution of the Society of Jesus to the political culture of Lithuanian elites“, in: *Open Political Science*, 2019, t. 2, p. 171) atkreipia dėmesį tik į monarchistinį paskaitų aspektą. Matas Grubliauskas išryškina politikos profesorių jėzuitų individualią prieigą prie dėstomo dalyko ir pasitikėjimo (duoto žodžio laikymosi, *fides*) būtinybę politikos lauke (Idem, „The Approach of Christophorus Puciłowski SJ (1650–1707) to the Principle of *fides* in the Field of Politics“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2021, Nr. 52, p. 81–107). Leonas Valkūnas išskiria kelias Olizarovijaus nagrinėtas temas: skurdžių baudžiauninkų padėtį, šeimyninę sąrangą, vaikų edukaciją (Idem, „A. Olizarovijus ir jo veikalas „Politinė žmonių visuomenė“, in: *Problemos*, 1978, Nr. 22, p. 39–48). Ingė Lukšaitė analizuoja, jos nuomone, Olizarovijaus traktato svarbiausią aspektą tuometėje ATR politinėje mintyje – valstiečių klausimą (Eadem, „Lietuvos publicistai valstiečių klausimu XVI a. pabaigoje – XVII a. pirmoje pusėje“, in: *Acta historica Lituanica*, 1976, t. XII, p. 5–116). Olizarovijaus traktato kompiliacinio metodo problemiskumą ir specifiškumą, aktualumą tų laikų ATR, valstiečių klausimą, kilmingųjų bei piliečių identifikavimą aptaria Jolita Sarcevičienė (Jolita Sarcevičienė, „Aronas Aleksandras Olizarovijus ir jo *Trys knygos apie politinę žmonių sąjungą*“, in: Aronas Aleksandras Olizarovijus, *Apie politinę žmonių sąjungą*, lotynišką tekstą parengė ir į lietuvių kalbą vertė Jolita Sarcevičienė, Vilnius: Aidai, 2003, p. xiv–xxiv).

⁵ Plečkaitis, „Politikos mokslas...“, p. 42–43; Idem, *Lietuvos filosofijos...*, p. 500–501.

⁶ Anna Grześkowiak-Krwawicz, „Noble Republicanism in the Polish–Lithuanian Commonwealth (an Attempt at Description)“, in: *Acta Poloniae Historica*, Nr. 103, 2011, p. 57–58.

teorizuota⁷. Tikėtina, kad būtent šios aplinkybės neskatinančios tyrėjų išsamiau nagrinėti atskirų institucijų aprašymų, nesitikint juose atrasti ko nors daugiau, nei bendrų visiems valdininkams, nepriklausomai nuo jų užimamų pareigybų, dorybių.

Nuo Renesanso laikų, viena vertus, Europoje prasidėjus religiniams karams (dažnai valstybių viduje prie jų prisidedant įtakingiems valstybines pareigas einantiems veikėjams, pavyzdžiui, Vokietijoje praūžusiam valstiečių sukilime ar neramumuose Prancūzijoje, pasibaigusiuose Šv. Baltramiejaus nakties skerdynėmis), kita vertus, išplitus absoliutizmo idėjoms, kurios skatino nesipriešinti monarcho valdžiai, Europos politinių tekstų autoriai ėmėsi vis dažniau teoriškai aprašyti oficialias pareigybes (pavyzdžiui, Venecijos dožus, Florencijos *podestà*, Anglijos parlamentarus) ir jų veiklos specifiką prisidedant prie valstybės valdymo ir jos išsaugojimo strategijų įgyvendinimo⁸. Tokia tendencija buvo beprecedentis reiškinyš politinės minties raidoje, sekusioje po Viduramžių tradicijos. Joje dominavęs politinis „žanras“ buvo *speculum regis*, kuris pagrindines politines pareigas – krikščionišku pavyzdžiu taisyti pavaldinių moralę, valdyti valstybę išlaikant politinę galią ar stiprinti valstybę efektyviai naudojant politinę jėgą – priskyrė vienam aukščiausiam pareigūnui, dažniausiai – karaliui⁹. Tuoj po Machiavelli'o, ženklusio politikos diskurso kaitą nuo krikščioniškos etikos realiosios politikos link, politika, suprasta tiek kaip reali vieša valdančiojo elito veikla, tiek ir kaip poleminiai bei teoriniai samprotavimai apie ją, buvo vertinama kaip žemoji praktika, netinkanti kilniam – tiek socialine, tiek moraline prasme – asmeniui¹⁰. Vakarų Europoje netruko rasti ir antimachiavelinis diskursas, kurio pradininkai kritiką Machiavelli'o antimoralinėms ir antikrikščioniškoms idėjoms, neva turėjusioms stiprinti valstybę,

⁷ Anna Grześkowiak-Krwawicz, *Political Discourse of the Polish–Lithuanian Commonwealth: concepts and ideas*, translated from Polish by Daniel J. Sax, New York: Routledge, 2021, p. 110.

⁸ Quentin Skinneris išryškino tendenciją reformacinėje (vėliau – ir kontrreformacinėje) Vakarų Europoje vis daugiau dėmesio skirti teoriškai aptarti žemesniųjų pareigūnų (net ir privačių piliečių) funkcijas plečiant jų įtakos ir veiklos zoną karaliaus valdžios sąskaita (Quentin Skinner, *The Foundations of Modern Political Thought*, t. 2: *The Age of Reformation*, p. 314, 333, 337).

⁹ Cristian Bratu, „Mirrors for Princes (Western)“, in: *Handbook of Medieval Studies: Terms–Methods–Trends*, edited by Albrecht Classen, t. 1, Berlin: Walter de Gruyter GmbH & Co. KG, 2010, p. 1921–1949.

¹⁰ Mauricio Viroli, *From Politics to Reason of State: The Acquisition and Transformation of the Language of Politics 1250–1600*, Cambridge: Cambridge University Press, 2001, p. 1–2.

grindė ne tik gausesniais istoriniais pavyzdžiais, bet ir teikdami alternatyvas makiavelinės politikos strategijai¹¹. Tokios tematikos knygos tapo specifishkais, savarankishkais ir, svarbiausia, atpažistamais tekstais, bendrai vadinamos „politikomis“, kurias skaitant galima išmokti, kaip teisingai užsiimti politika – valdyti valstybę¹². Tarp tokių traktatų autorių žymūs buvo ir Jėzaus Draugijos nariai: ispanų jėzuitai Juanas de Mariana ir Pedro de Ribadeneira, flamandų jėzuitas Carlo Scribanis, vokiečių jėzuitas Adamas Contzenas.

Bendroje Lietuvos ir Lenkijos valstybėje be minėto Olizarovijaus veikalo tokių politinių traktatų nebuvo sukurta, todėl, bendrai paėmus, visa mus pasiekusi ATR sukurta politinė publicistika buvo poleminio, istorinio ar proginės literatūros pobūdžio¹³. Tokiuose tekstuose jėzuitams buvo įprasta kurti idealizuotus valdančiojo elito atstovų portretus. Herojiniuose epuose, laidotuvių kalbose, pagnėgirkose, dedikacijose pateikiamos – kaip būdinga šiems proginės literatūros žanrams – teigiamos (moraliai teisingos ir geros) jų savybės, kitaip tariant – dorybės. Kaip viena sudedamųjų tokių kūrinų dalių – tai konkretaus valdančiojo elito atstovo (konkrečios istorinės asmenybės) politinės veiklos apibūdinimas: tiek konkrečių jį išgarsinsusių veiklų, tiek ir politinių dorybių. Šiuolaikinėje mokslinėje apyvartoje tyrėjai yra išryškinę Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės jėzuitų kuriamus valdančiojo elito atstovų paveikslus proginėje literatūroje ir konstatavę,

¹¹ Robert Bireley, *The Counter-Reformation Prince: Anti-Machiavellianism or Catholic Statecraft in Early Modern Europe*, Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 1990, p. 27, 32.

¹² Kad tokie traktatai buvo suvokiami kaip specifiniai tekstai, ATR kontekste paliudija tai, kad Petras Skarga referuoja į juos bendru terminu – *politikomis*, kai kalba apie politikos meno išminties šaltinius (Petras Skarga, *Seimo pamokslai. Kvietimas atgailauti Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės piliečiams*, sudarė ir *Kvietimą atgailauti* iš lenkų kalbos vertė Viktorija Vaitkevičiūtė, *Seimo pamokslus* iš lenkų kalbos vertė ir komentarus parašė Eugenija Ulčinaitė, įvadinius straipsnius parašė Jūratė Kiaupienė, Eugenija Ulčinaitė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2014, p. 54). Universiteto profesoriai „politikais“ (*politici*) vadino būtent tuos autorius, kurie savo kūryboje buvo parašę knygų valstybės valdymo klausimais (VUB RS F3–1390, p. 3v, 27v, 76r), taigi ir supratę tokių knygų specifiskumą. (Rimtą mokslo bendruomenės požiūrį į tokius traktatus atspindi, pavyzdžiui, politikos darbas – Džono Case'o *Sphaera Civitatis* (Oksfordas, 1588) – Oksfordo universiteto įsaku jį buvo privaloma įsigyti kiekvienam bakalaurui (*Dictionary of National Biography*, vol. 9: *Canute–Chaloner*, edited by Leslie Stephen, London: Smith, Elder and Co., 1887, p. 263)).

¹³ Zbigniew Ogonowski, „Wstęp“, in: *Filozofia i myśl społeczna XVII wieku*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1979, p. 17.

kad karaliaus (aukščiausiojo pareigūno) ir didikų (užėmusių žemesnes valstybines pareigas) įvaizdžiai nesiskyrę ir kad visiems buvo priskiriamos tos pačios dorybės (narsa, nuolaidumas, nuovoka, pamaldumas, kuklumas, ištikimybė, veiklumas, iškalba) ir jiems apibūdinti vartojami tie patys epitetai („lietuvių tvirtovė“, „tėvynės šviesa ir tėvas“, „Lietuvos Kunigaikštystės kolona“)¹⁴.

Istorinėje literatūroje, kitaip nei proginėje, greta valdančiojo elito atstovų dorybių dažnai taip pat būdavo pateikiamos ir jų ydos, tačiau tai daugiau bendri charakterio savybių aprašymai, tiesiogiai nesusieti su užimtomis valstybinėmis pareigybėmis (išskyrus karines). Istorinės literatūros autoriai, pateikdami konkrečios istorinės asmenybės paveikslą, dažniau netiesiogiai formavo skaitytojų idealaus (kartu atitinkančio ir epochos standartus) asmens, piliečio, valstybės vyro įvaizdį, nei tiksliai istoriškai atvaizduodavo tą konkrečią istorinę asmenybę ir oficialias valstybines pareigybes. Taip pat, kaip ir proginės literatūros autoriai, jie teoriškai nereflektavo ir neargumentavo teigiamai (ar peyoratyviai) portretizuotų asmenybių savybių ir jų pareigybėms būdingų veikimo principų: tiek jų dorybes, tiek nuveiktus darbus vertino per moralės ir patriotizmo prizmę¹⁵.

Panašiai ir poleminių tekstų – politinių pamokslų, pamfletų – autoriai, kurių tikslai buvo esamos politinės bei socialinės situacijos kritika ir visuomenės didaktika, pateikdavo tik dalinai realų, hiperbolizuotai negatyvų valdančiojo elito paveikslą ir piešdavo idealų valstybės nario ar kurios nors visuomenės grupės kolektyvinį portretą. Be to, toks pats buvo ir vertinimo kriterijus: kritikos susilaukdavo valdančiojo elito veiklos, kurios neatitiko krikščioniškos moralės normų ir dėl kurių valstybė patirdavusi nuostolių¹⁶.

¹⁴ Mintautas Čiurinskas, „Biografo ir aprašomojo asmens santykio modeliai XVII a. LDK biografistikoje“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2006, Nr. 20, p. 55, 57, 62; Viktorija Vaitkevičiūtė, „Baroko žmogaus paveikslas laidotuvių pamoksluose: tarp tikrovės ir idealybės“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2004, Nr. 18, p. 197–202; Viktorija Vaitkevičiūtė, „Krikščioniško valdovo vaizdins Baroko pamoksluose: Vladislovas Vaza“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2015, Nr. 40, p. 153, 166–167; Živilė Nedzinskaitė, „Eilės Jono Sobieskio garbei: figūrinės poezijos galimybės XVII amžiuje“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2015, Nr. 40, p. 180; Darius Kuolys, „Didikų vaizdins Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės raštijoje“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2019, Nr. 47, p. 73–75, 77–78, 81–82.

¹⁵ Dalia Dilytė, „Alberto Vijūko-Kojalavičiaus *Lietuvos istorijos* veikėjų charakteristikos tipai“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2009, Nr. 27, p. 137–174; Darius Kuolys, *op. cit.*, p. 86.

¹⁶ Ingė Lukšaitė, *op. cit.*, p. 68–87; Stanisław Obirek SJ, *Wizja państwa w nauczaniu jezuitów polskich na latach 1564–1688*, Kraków: Drukarnia Wydawnictwa WAM, 1995, p. 42–49;

Taigi proginėje, istorinėje, publicistinėje literatūroje oficialių valstybės pareigūnų įvaizdžio kūrimui ir, apskritai, kurių nors pareigybių sureikšminimui (arba – ne) įtaką darė glaudžios sąsajos su konkrečia istorine asmenybe, konkretus istorinis įvykis ar atstovavimas vienam ar kitam visuomenės sluoksniui. Vienas esminių skirtumų tarp tokių kūrinių ir „politikų“ buvęs šių veiksmų, kurie iš anksto riboja autorius, lygis.

POLITIKOS RIBOS IR ADRESATAS

Nors minėti Vakarų Europos jėzuitai dedikavo savo kūrinius aukščiausiems valstybių pareigūnams: Mariana ir Ribadeneira – Ispanijos karaliui Filipui III¹⁷, Scribanis – Ispanijos karaliui Filipui IV, Contzenas – Šventosios Romos imperatoriui Ferdinandui II, tačiau tuo pačiu jie pabrėžė savo traktatų objektivumą, net jei jų žvalgos taškas buvo paremtas valdovų pozicija.

Pirma, galima matyti juos eksplikavus, kad jų tekstų turinys – tai universalus mokymas apie valstybę, visas jos dalis ir narius, kuris neapsiribojo tik kuriuo nors vienu iš aspektų:

Juk, pirmiausia, apie karalių bei valdovų ir pavaldinių tarpusavio pareigas, prievoles ir, bendrai, valstybės valdymą svarstyti mūsų [Jėzaus] Draugijai ne tik nėra svetima, bet taip jai savita ir priimtina, kad šio darbo negali nei vengti, nei kitam pavesti, atvirkščiai, nori sekti savo nuostatų taisyklėmis ir Tėvų pėdsakais. [...] Mano sumanymo taikinyis ir tikslas yra parodyti, koku būdu visi žmonių reikalai (tiek asmeniniai, tiek valstybiniai) būtų kreipiami aukščiausio gėrio ir galutinio tikslo link.¹⁸

Romanas Plečkaitis, *Lietuvos filosofijos...*, p. 498; Idem, „Socialinių santykių ir valstybės reformos projektas“, in: *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto istorijos bruožai*, red. kol. Alfredas Bumblauskas et alii, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012, p. 351–353; Alina Nowicka-Jeżowa, „Dialogas su renesansiniu humanizmu Petro Skargos veikaluose“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2013, Nr. 36, p. 316–319.

¹⁷ Mūsų cituojama Ribadeneiros veikalo lotyniška versija yra dedikuota Lenkijos karaliui ir Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Zigmantui Vazai.

¹⁸ „Initio quidem de Regum, Principumque ac subditorum mutuis officiis, obligationibus, ac unversae Reipublicae gubernatione tractare, a Societate nostra non modo alienum non est, sed ita illi proprium, atque connexum, ut munus hoc nec defugere, nec alteri delegare possit, modo constitutionum suarum normis, et patrum vestigiis insistere porro velit. [...] Scopus enim et finis instituti mei est ut ostendam quomodo omnia humana tam privata

Tačiau puikiai žinau, kad imdamasis šio darbo vaikštau aštriais ašmenimis. Nes nežinau didesnio pavojaus ir įžūlumo kaip nustatyti, koks kiekvienas turi būti. O prieš valdovą tai taip pat atrodo išdidu, prieš kariuomenės vadą – kvaila. Tačiau gerus valdovus ir žymius karo ir taikos metu vyrus tarsi praeities veidrodyje apžiūrai išstatyti yra naudinga, o ne pasipūtėliška ir įžūlu.¹⁹

Priskiriama, kad valstybę taikos metu valdyti, karo – ginti, taip pat, jei būtų reikalas, plėsti, – tai karaliaus visuotinis rūpestis. Taip pat apsvarstoma, kokie turėtų būti pareigūnai teisėjaujant; kas turėtų vadovauti karui ir kokiomis priemonėmis bei koku būdu; koks mokesčių principas; reikia rūpintis, koks pasitikėjimo bei teisingumo lygis; kaip ir koku mastu linksminti tautą, kad neapgalvotai nesubyretų tai, kas sutvirtina garbingos senovės.²⁰

Antra – kad jis būtinas ir skirtas kiekvienam išsilavinusiam ir prie valstybės valdymo prisidedančiam valstybininkui:

Tačiau jei kai kas piktinasi, kad karaliams bet kuriuo būdu yra rašomi įstatymai, mano šį [darbą] tegu taip supranta tarsi būtų pamokos valdovų, didikų, kilmingųjų, senatorių vaikams, kurių didelę dalį mūsų Draugija išlavina, kad atsiduotų

quam publica in summum bonum, ac ultimum finem dirigenda sint“ ([Adam Contzen], *Politicorum libri decem in quibus de perfectae reipublicae forma, virtutibus et vitiis, institutione civium, legibus, magistratu ecclesiastico, civili, potentia reipublicae; itemque seditione et bello, ad usum vitamque communem accomodate tractatur. Authore R. P. Adamo Contzen Societatis Jesu*, [Coloniae Agrippinae]: Sub Monocerote, 1629, p. 1–2). (Vertimas, jei nenurodyta kitaip, yra teksto autoriaus.)

¹⁹ „Non ignoro tamen in omni hoc opere ambulare me per dolosos cineribus insepultos ignes. Nam praescribe qualis esse quisque debeat, nescio periculi an audaciae maioris. In Principe vero superbum etiam videtur; in militiae Duce, fatuum. Bonos tamen Principes virosque bello aut toga claros, tanquam in speculo posteritati prospectandos proponere; utilitatis habet plurimum, arrogantiae et audaciae nihil“ ([Carlo Scribani], *Caroli Scribani e Societate Iesu Politico-Christianus Philippo IV Hispaniarum Regi*, Antverpiae: Apud Martinum Nuntium, 1624, l. ***3).

²⁰ „Respublica pace regenda, bello defendenda, atque si opus sit, amplificanda, Regis universa cura refertur. Ita quales magistratus esse debeant iuridicundo: qui bellum administret, et quibus praesidiis, qua arte: vectigalium quis modus sit, consideratur: fidei, et iustitiae quantus cultus, quae ratio oblectandi gentem, ac quantopere, ne sacra vetustate fixa temere moveantur, curandum“ ([Juan de Mariana], *Joannis Mariana Hispani, e Soc. Iesu, De Rege et Regis institutione Libri III*, Toleti: Apud Petrum Rodericum typo. Regium, 1599, p. 13–14).

humaniškumui ir išminčiai. Tegu jie skaito ir mokosi, kad, kai prieis prie valdžios, nieko nestokotų, nebent patirties, kuri, nors ir labai svarbi, tačiau jos vienos nepakanka.²¹

Trečia – kad jų tekstai – tai kruopštaus ir nešališko darbo vaisius:

Šitai [= kad neapdairiomis veiklomis prarandama valdžia] bus parodoma šiomis knygomis, kurias po to, kai daug perskaičiau, išklausiau ir pamačiau ir, apkeliavęs įvairius kraštus, atvirai ir draugiškai su protingais vyrais ir valstybių valdytojais apsvarsčiau, esu pasiruošęs rašyti, kad išlaisvinčiau nuo klaidų tuos, kurie neapgalvotai seka labai pavojingu mokymu, ir kad iš anksto apsaugočiau ir perspėčiau tuos, kurie dar nepasikylė šiame akliname ir painiame labirinte.²²

Taigi autoriai savo traktatuose užsibrėžė pateikti kuo daugiau naudingos medžiagos jų skaitytojams – esamiems ar būsimiems valstybės pareigūnams, – susijusios su jiems atitenkančiomis pareigomis. Kaip matyti, autoriai savo kūrinių kokybės kriterijumi laikė kiekybę, tai yra informacijos ir adresatų įvairumą ir apstumą.

Plačiausiai pareigūnus aprašė Contzenas. Jis skyrė dvi knygas jiems aptarti: vieną – bažnytiniais pareigūnams, kitą – pilietiniams. Jėzuitas atskirais skyriais apibūdino senatorius ir valdovo patarėjus (p. 547–555), cezarius (p. 558–559), valdovo palydovus ir dvariškius (p. 559–563), Romos konsulus (p. 563–567), diktatorius ir cenzorius (p. 572–577), provincijų pareigūnus (p. 577–581), teisėjus (p. 581–592), teisėjų padėjėjus (p. 592–593), valstybės kanclerius (p. 593–594), edilus (p. 594–595), rinkliavių prefektus (p. 595),

²¹ „Si tamen indignatur quispiam regibus quocunque modo leges scribi, haec mea ita accipiat quasi principum, magnatum, nobilium, senatorum liberis, quorum insignem numerum, humanitatis et sapientiae studiis nostra Societas erudit, dictata sint. Legant illi, et discant, ut cum ad gubernacula admoti fuerint, nihil desint, nisi experientia; quae etsi multum potest, sola tamen non sufficit“ (Contzen, *op. cit.*, p. 3).

²² „Quod demonstrabitur his libris, quos postquam legi, audiui vidique permulta, et, peregratis diversis provinciis, familiariter et amice cum prudentibus viris et reipublicae gubernatoribus contuli, scribere sum aggressus; ut errore liberarem eos, qui inconsiderate disciplinam adeo periculosam sequuntur, praemuniremque ac praemonerem alios, qui necdum caeco isti ac inextricabili labyrintho sunt implicati“ ([Pedro de Ribadeneira], *Princeps Christianus adversus Nicolaum Machiavellum ceterosque huius temporis Politicos*, Antverpiae: Apud Ioachimum Troгнаesium, 1603, l. ††2–††3).

liaudies tribūnus (p. 595–598), kvestorius (p. 598–602), pareigūnų padėjėjus (p. 602–603), pasiuntinius (p. 613–620). Kiti autoriai taip smulkiai pareigūnų neskirstė: Mariana skyriuje apie pareigūnus pernelyg nesigilino į jų tarpusavio skirtumus ir jų išvardijimą, sinonimiškai jie vadinami valdovo padėjėjais (p. 261–272), atskirai aprašė tik vyskopus (p. 273–284); Scribanis – teisėjus (p. 114–123), dvariškius (p. 131–146), pasiuntinius (p. 316–378), valdovo patarėjus (p. 524–534), bažnyčios pareigūnus (p. 534–542), provincijų valdytojus (p. 546–549); Ribadeneira – teisėjus (p. 236–246), valdovų patarėjus (p. 283–294). Taigi matyti, kad autoriai ne tik išskirdavę skirtingas pareigybes, bet ir skirtingai skyrę jų aprašymams vietas ir laiko.

Ne visi XVII a. Vilniaus universitete profesoriavę jėzuitai, kurie užsiėmė politikos disciplinos studijomis, tiesiogiai reflektavo savo kursų – politikos disciplinos – specifiką. Tai gali būti paaiškinta tuo, kad, pirma, paskaitų atveju adrestas buvo akivaizdus – studentai, įvairių visuomenės sluoksnių atstovai, antra, kad profesoriai buvo labiau linkę reflektuoti ne pačios disciplinos, bet valstybės – politikos disciplinos objekto – problematiką²³. Tačiau tie, kurie reflektavo, taip pat nurodė politikos sferos imtį ir ryšį su visais piliečiais. Zacharijus Modzelevskis, dvejus metus užėmęs etikos profesoriaus vietą ir dėstęs politikos paskaitas²⁴, viešam studento Mykolo Moigio disputui ruošose tezėse, pasitelkęs būdingą scholastikai etikos apibrėžimą, nurodė, kad:

yra trys etikos rūšys, arba dalys: monastinė, ekonominė ir politinė. Monastinė (kuri paprastai suprantama tiesiog kaip etika) kreipia kiekvieną žmogų privačiu lygmeniu nuosavo gėrio link, tai yra gyvenimo pagal protą link. Ekonominė jį kaip šeimos narį veda kreipiant šeimyninio gėrio link. Galiausiai, politinė lavina ir moko kaip valstybės narį kreipdama bendrojo gėrio link. Pirmoji pateikia vaizdinį gero žmogaus, antroji – šeimos tėvo, trečioji – piliečio.²⁵

²³ Matas Grubliauskas, *op. cit.*, p. 90–91.

²⁴ <https://www.jezuici.krakow.pl/cgi-bin/rjbo?b=enc&q=MODZELEWSKI&f=1&p=4>.

²⁵ „Species seu partes Ethicae sunt tres: Monastica, Oeconomica et Politica. Monastica (quae nomine Ethices simpliciter prolato ordinaries intelligitur) dirigit hominem unumquemque quasi privatum, ad proprium bonum, scilicet ad vivendum conformiter rationi. Oeconomica dirigit eundem, ut membrum familiae, in ordine ad bonum familiae. Politica denique docet et instituit ut membrum Reipublicae in ordine, ad bonum publicum. Prima virum bonum, secunda patrem familiae, tertia Civem efformat“ (Zacharijus Modzelevskis, *op. cit.*, p. 5v).

Taigi iš tokio apibūdinimo aiškėja, kad politikos disciplina reikalinga tiek teisingam valstybės valdymui, tiek ir gero piliečio ugdymui. Lukas Zaluskis, filosofijos profesorius 1637–1640 m., parengęs studentui Mykolui Mnišekui ginamąsias tezes²⁶, kurios savo apimtimi galėjo būti laikomos pagalbine mokomąja priemone filosofijos studentams, pabrėžė politikos objekto platumą ir, pasitelkęs etimologiją, nurodė, kad valstybė neatskiriama nuo visų jos piliečių:

Politika yra mokėjimas apsvastyti valstybę. Bet žodį „apsvarstyti“ čia vartoju ne vietoj „vadovavimo“ valstybei ar jos „valdymo“ (ar visiškai, ar dalinai), bet vietoj valstybės, jos santvarkų ir bendros jai priskiriamos pareigos „tyrinėjimo“. Jo objektas yra valstybė, kurią ir pilietija vadiname, o šis žodis padarytas iš „piliečiai“, kadangi jie ją sudaro.²⁷

Politikos disciplinai rūpimų problemų mastą dar labiau praplėtė ir patikslino buvęs Jėzaus Draugijos narys ir Vilniaus universiteto teisės profesorius Olizarovijus²⁸ savo „politikoje“:

O šioji filosofijos atmaina [= politinė filosofija] niekada nėra laisva, niekada nepaliauja triūsti ir rūpintis visuotine valstybės gerove bei saugumu. Ji pataria valdovams, moko kilminguosius, tautoms duoda nurodymus, kaip valdyti. Ji saugo taikos puošmenas, ji teikia apsaugą karo metu, ji tvarko visų tautų teisę. Be jos joks pasiuntinys, joks valdovas, joks pareigūnas, joks įstatymų leidėjas teisingai ir naudingai visiems savo priedermės neatlieka. Iš jos ir su ja galima sužinoti, ką kiekvienam [piliečiui] valstybėje dera rinktis, ko vengti, kokios mūsų pareigos valdžios vyrams, nuosavybei, tėvams, tėvynei, tikėjimui. Ji apibrėžia, kaip kiekvienam su piliečiais, su svetimšaliais, su draugais ar priešais, su vaikais ar tarnais pridera elgtis.²⁹

²⁶ <https://www.jezuici.krakow.pl/cgi-bin/rjbo?b=enc&q=ZALUSKI&f=1>

²⁷ „Politica est doctrina Reipublicae tractandae. Tractandi autem vocem, hic non pro gubernatione aut administracione Reipublicae, vel in toto, vel in parte accipio, sed pro cognitione Reipublicae, statusque ipsius, ac muneris universi ad illam pertinentis. Obiectum eius est Respublica, quam et Civitatem appellamus, idque a Civibus qui eam constituunt“ (Lukas Zaluskis, *op. cit.*, p. 72).

²⁸ <https://www.jezuici.krakow.pl/cgi-bin/rjbo?b=enc&q=OLIZAROWSKI&f=1>

²⁹ „At vero haec nunquam otiosa est, nunquam non in opere, nunquam non de universae reipublicae salute atque incolumitate sollicita est. Haec docet monarchas, instruit optimates,

Šis fragmentas atskleidžia, kad autorius politikos disciplinos sferą suprato kaip apimančią ir šeimos (namų ūkio) problemas, kurios, kaip matyti iš prieš tai cituoto Modzelevskio teksto, paprastai buvo priskiriamos kitai praktinės filosofijos daliai – ekonomikai. Tai galėtų sufleruoti, kad Olizarovijus šeimyninį gyvenimą laikęs politiniu (pilietiniu) tuo atžvilgiu, kad jis veikęs politikos lauką.

Andrius Boreiša, ėjęs moralės teologijos bei etikos profesoriaus pareigas ir dėstęs politikos paskaitas 1688–1689 m.³⁰, įvadinėse pastabose pažymėjo, kad

politika yra skirstoma į tris klases, t. y. į etinę, ekonominę ir politinę, arba valstybės valdymą. Etinė moko, kaip žmogui garbingai nugyventi privatų gyvenimą. Ekonominė – kaip tvarkytis namuose. Politinė – kaip valdoma imperija, karalystė, respublika, principatas. [...] Materialus politikos objektas yra valia, o formalus – garbingi žmonių darbai.³¹

Profesorius jau ne tik ekonomikos, bet ir etikos klausimus priskyrė politikos sferai. Tikėtina, kad kaip Olizarovijus santykius, sąrangą ir veiklas šeimoje matė darant įtaką politiniam gyvenimui ir valstybės valdymui, taip ir Boreiša vidinį žmogaus (individo) gyvenimą siejo su viešuoju (valstybės).

Nors Vilniaus universiteto profesoriai, kaip ir prieš tai cituoti Vakarų Europos jėzuitai, akcentavo politikos disciplinos visuotinumą (tiek objekto, tiek adresato atžvilgiu) ir pažymėjo, kad šios disciplinos mokymas yra būtinas piliečiams ir, jos vedami, jie kryptingai linktų į garbingą veiklą ir bendrąją

populis praecepta tradit gubernandi. Haec pacis custodit ornamenta, haec subministrat belli praesidia, haec fecialia jura temperat. Nullus sine hac legatus, nullus princeps, nullus magistratus, nullus legislator, recte atque exoptimo publico munus suum exequitur. Per hanc et cum hac, scire licet, quid unicuique in republica deligendum, quid fugiendum sit, quid Magistratibus, quid privatis, quid parentibus, quid patriae, quid religioni debeamus. Haec quomodo se quisque erga cives, quomodo erga peregrinos, quomodo erga amicos vel hostes, quomodo erga liberos vel servos gerere debeat, praescribit“ (Aronas Aleksandras Olizarovijus, *Apie politinę žmonių sąjungą*, lotynišką tekstą parengė ir į lietuvių kalbą vertė Jolita Sarcevičienė, Vilnius: Aidai, 2003, p. E3).

³⁰ <https://www.jezuici.krakow.pl/cgi-bin/rjbo?b=enc&q=BOREYSZA&f=1>.

³¹ Dividitur Politica in tres classes, scilicet in Ethicam, Oeconomicam et Politicam seu gubernatricem. Ethica docet unius hominis privatam vitam honeste dirigendam. Oeconomica quomodo sit domus gubernanda. Politica quomodo imperium, Regnum, Res publica, Principatus administrandus. [...] Obiectum politicae materiale est voluntas, formale vero operationes humanae honestae (VUB RS F3–1390, p. 24r).

gėrį, tačiau nedetalizavo, jog politikos disciplina atskirai ir specifiskai moko apie valstybines pareigybes ir jų veiklas. Profesoriai veikiau brėžė aristotelinę distinkciją tarp privataus žmogaus ir piliečio dorybės bei jo veiklų³², o ne – tarp skirtingų pareigūnų. Vis dėlto tam tikras valstybės pareigybes atskirai išskyrė ir aprašė Zaluskis – senatorius bei valdovo patarėjus (tezės 82–85) ir valdovo padėjėjus ir dvariškius (tezės 86–87), Olizarovijus – teisėjus (p. 259–262) Modzelevskis – dvariškius (p. 64r–66v), Pucilovskis – dvasininkus (p. 112r). Tokį, palyginti su Vakarų Europos jėzuitais, nedidelį dėmesį pareigūnų klausimui galima aiškinti tuo, kad LDK jėzuitai, kitaip nei jų kolegos „politikų“ autoriai, turėjo ne tokias palankias sąlygas (nedidelis paskaitų skaičius, tezių formatus mintis dėstyti taupiai ir koncentruojantis tik į pagrindinius teiginius) pateikti ir išdėstyti politikos discipliną. Taigi tai, kad profesoriai įtraukė į svarstymus kai kurias pareigybes, ir tai, kad ne visi tas pačias, rodo, viena, jog vilniškiai jėzuitai pateikdavo savo individualų požiūrį politikos problemų kontekste, ir antra, jog tas konkrečias pareigybes jie sureikšmino kaip ypatingai svarbias valstybės valdymo aparate.

SENATORIAI IR VALDOVO PATARĖJAI

Ribadeneira valdovo patarėjams nurodė tris būtinas vertybes – nuovoką, draugiškumą, arba geranoriškumą, ir dorybę³³, kurias vėliau patikslino ir plačiau apibūdino: praktinė patirtis įvairiose valstybės valdymo srityse (valdžios išsaugojimo, taikos sudarymo, karybos, išdo reikalų, teisės)³⁴, visiškas atsidavi-

³² Arist. *Pol.* 1276b–1278b.

³³ „Aristotelis moko, kad trys yra būtini dalykai, kurie yra kyla iš to, kas duoda patarimą, kam jis yra duodamas ir dėl kokių dalykų patarinėjama. O tai yra nuovoka, draugiškumas, arba geranoriškumas, ir dorybė“ (*tria necessaria esse docet Aristotelis: quae sumuntur ex eo qui dat consilium, cui datur, et rebus de quibus consilium suscipitur. Sunt autem prudentia, amicitia seu benevolentia, et virtus; Pedro de Ribadeneira, op. cit., p. 283*).

³⁴ „Taigi pirmiausia, kuo privalu pasižymėti kiekvieno valdovo patarėjui, tai žinios ir patirtis dalykų, susijusių su valdžios ir vienvaldystės išsaugojimu, su taika ir karu, su karališkuoju išdu ir mokesčiais, su metinėmis duoklėmis, su įstatymais ir kitais šios rūšies dalykais“ (*Primum igitur quod cuiusque Principis consiliario inesse debet, est notitia et experientia rerum ad imperii ac principatus conservationem, ad pacem et bellum, ad aerarium et fiscum regium, ad annonam, ad leges, et eius generis res alias pertinentium; ibid., p. 285*).

mas valdovui bei valstybei³⁵ ir nešališkumas duodant patarimą³⁶. Ribadeneira akcentavo ne tiek patarėjų savybes ar krikščioniškas dorybes (jos daugiau numanomos implicitiškai), kuriomis pieštų idealaus patarėjo portretą, kiek ėmėsi išgryninti, kokiais idealiais principais privalo patarėjas vadovautis, kad būtų naudingas valdovui ir valstybei.

Scribanis skyrių apie valdovo tarybos narius rašė, kitaip nei Ribadeneira, iš valdovo perspektyvos, jis pateikė rekomendacijas valdovui dėl asmenų, kurie turėtų būti kviečiami į tarybą (*Quos in consilium adlegere Princeps debeat?*), o ne patarėjui – koks jis turėtų būti. Patarėjų įpročiai (*mores*), išsilavinimas (*eruditio*), patirtis (*rerum experientia*), būdo lankstumas (*temperata ingenia*) – tai pirminiai kriterijai, kuriuos turi įvertinti valdovas prieš skirdamas tarybos narius³⁷. Vėliau Scribanis pateikė ir platesnį sąrašą vertingų patarėjų savybių (*virtutes*), kurios parodo patarėjų veiksmingumą: brandus amžius

³⁵ „Patarėjo pagarba ir geranoriškumas numano garbingas pastangas, didelį palankumą ir nuolatinę valią; visa tai, ką numatys esant naudinga valstybei, patarti ir įteigti turi ir nuo to, kas galėtų įnešti nuostolių, – atkalbėti ir atitraukti; ir tai daryti tokia su sielos tvirtybe, kad būdamas krikščionis ir nuovokus patarėjas [...] nuoširdžia ir ištikima meile savo valdovą ir valstybę apglėbęs, būsimuose svarstymuose išliktų ir rodytųsi kaip krikščionis, nuovokus, užsidedęs pamaldumu žmogus ir Dievo patarnautojas“ (*Consiliarii caritas aut benevolentia comprehendit puram intentionem, magnum affectum, et constantem voluntatem, ea omnia, quae esse perspexerit e re publica, consulendi et suadendi; et quae damnum inferre possint, disuaderendi ac removendi: idque tanta animi firmitate, ut Christianus et prudens Consiliarius [...] sincero ac fideli amore Principem suum et rempublicam complexus, in rationibus aperiendis, Christiani, prudentis, et pietatis studio flagrantis hominis, et Dei ministri personam sustineat atque exhibeat; ibid., p. 286*).

³⁶ „Bet kuris mirtingasis turi du nuolatinus palydovus ir vidinius kankintojus – meilę ir baimę; pirmoji iš noro pasiekti mylimą objektą, antroji iš baimės jo netekti jį kankina ir vargina; taip pat šie du kankintojai paveikia patarėjo dvasią, kad jis nekalbėtų laisvai ir nesakytų savo nuomonės; mat kartais, kad pamalonintų valdovą ir laimėtų jo nuolankumą, kartais, kad neįžeistų jo ar jo artimųjų, arba nutyli, ką reiktų pasakyti, arba abejingai ir painiais bei dviprasmiškais žodžiais pateikia savo nuomonę; ir dar blogiau yra viena manyti, o kitka sakyti, kad prisigerintų savo šeimininkui, dėl ko sunkiausiai nusideda prieš Dievą, valstybę ir patį valdovą“ (*Duos lictores domesticos et carnifices intestinos quivis habet mortalis, amorem et timorem: ille desiderio consequendi, hic metu amitendi rem amatam, eum torquet et excruciat: atque hi duo tortores Consiliarii animo obversantur, ne libere loquatur et sententiam dicat: nam interdum ut rem gratam faciat Principi et eius voluntatem sibi devinciati, interdum ne illum vel familiares illius offendat, aut tacet quod dicendum esset, aut frigide verbisque implicatis et ambiguis suam profert sententiam; quodque peius est, aliter ac sensit dicit, ut Domino suo blandiatur: qua in re gravissime in Deum, in rempublicam, et in Principem ipsum peccat; ibid., p. 288*).

³⁷ Carlo Scribani, *op. cit.*, p. 524.

(*gravior aetas*), patirtis svariose veiklose (*magno collecta usu experientia*), darbštumas (*ignara munerum manus*), dorovingumas (*casti mores*), pastovus ir kartu nuožmus pavojuose būdas (*animus sibi constans et periculis maior*); jie turi būti linkę įsiklausyti (*in audiendo faciles*), būti pagavūs (*in comprehendendo celeres*), mokėti nusileisti (*in decernendo lenes*), siekti teisybės (*in investiganda veritate diligentes*), būti uolūs ir darbštūs (*studiis ac laboribus addictos*)³⁸. Patarėjų darbo rezultatas – nešališki patarimai (*incorruppta consilia*), sprendimų sąžiningumas (*iudiciorum integritas*) – priklauso ne vien nuo vidinių savybių, bet ir nuo išorinių veiksnių: valdovas privalo deramai atlyginti už darbą ar bausti (*fortiter praemiare et punire*), pats dažnai dalyvauoti susirinkimuose (*non raro consiliis dandis ferendisque intersit*), turėti kuo daugiau patarėjų (*plures etiam in consilium adhibeat*), pats būti nešališkas (*seponat affectus suos*), nevertinti patarimo iš jį sekusių pasekmių (*nunquam ab eventu res metienda*)³⁹. Taigi matyti, kad Scribanis, kitaip nei Ribadeneira, labiau akcentavo patarėjo praktines savybes (pamatuojamas, akivaizdžias ir nesuvaidinamas), o ne moralines dorybes. Taip pat, kaip Ribadeneira nurodė patarėjams, kokiais principais vadovautis susirinkimo metu, Scribanis pateikė valdovui jo veikimo principus taryboje.

Contzenas, kitaip nei prieš tai aptarti autoriai, prieš imdamasis praktinės dalies, skirtos pilietinių pareigūnų pareigoms (*officia*) ir išskirtiniams pamokymams (*praecepta specialia*), pirmiausia teoriškai samprotavo apie pareigūno, kaip valdžios įstaigos, padėtį. Todėl jo traktate, kitaip nei jo brolių jėzuitų, kur kas daugiau naudotasi tuomečio mokslo (scholastikos) principais ir metodais. Contzenas diferencijavo pareigūnus pagal valstybės valdymo formą, politinės galios dydį, siekiamą tikslą ir uždavinius⁴⁰. Vėliau, aptaręs su

³⁸ *Ibid.*, p. 528.

³⁹ *Ibid.*, p. 524, 530–533.

⁴⁰ „Pareigūnai skirstomi daugeliu būdų. Pirma, pagal skirtingas valstybės idėjas, taigi vienoks yra monarchiškas, kitoks aristokratiškas, dar kitoks pilietiškas ar demokratiškas; taip pat ir jų viduje didelė įvairovė yra pastebima. Toliau, pagal pačių galios prigimtį: vienoks aukščiausiasis pareigūnas kaip karalius, senatas, tauta, kitoks subordinuotas kaip vicekaralius, konsulas, demarchas. Trečia, pagal tikslą: vieni juk įsteigiami, kad patartų, kokie yra karalių ir valdovų patarėjai, kiti – kad įvykdytų tai, kas yra nutarta, kaip konsulas, pretorius, satrapas. Taip pat šis atskyrimas yra pagrindžiamas atsižvelgiant į esmę, tačiau dažnai patarimo ir vykdymo galia priklauso tam pačiam pareigūnui – ir tai pritinka. Juk lengviau ir sumaniau nutarimus įgyvendina nuovokūs vyrai, kurie patys yra dalininkai arba taip pat ir autoriai. Ketvirta, labiausiai skiriasi, kai grindžiama pagal objektą ir pagal

karaliaus – aukščiausio pareigūno – institucija susijusius aspektus, jėzuitas susitelkė ties kitomis valstybinėmis pareigybėmis. Kaip ir prieš tai, Contzenas pirmiausia pareigūnus skirstė pagal jų veiklos specifiką, kurią jis matė esant dvejopą. Vienų pareigūnų veiklos sfera yra tvarkyti žmonių reikalus, ir tokie pareigūnai yra advokatai ir teisėjai⁴¹. Kitų – prižiūrėti valstybės turtą bei jos išteklius, ir tokie pareigūnai yra kvestoriai, tačiau dėl didelės šių dalykų įvairovės minėtus klausimus sprendžia ir Senatas ar karaliaus taryba⁴². Tik šitai

žmones, su kuriais pareigūnas turi reikalų. Dėl to vienas yra taikos metu, kitas – karo, ir abu turi daug ir įvairių reikalų. Dėl to yra miesto pareigūnų, ir yra provincijų pareigūnų“ (*Magistratus multis modis dividitur. Primo secundum species Reipublicae diversas, itaque alius est Monarchicus, alius Aristocraticus, alius Politicus, seu Democraticus; atque in his singulis magna varietas cernitur. Deinde ex natura ipsa potestatis: alius supremus, ut Rex, Senatus, populus; alius subordinatus, ut Vicerex, Consul, Demarchus. Tertio, ex fine proximo; alii enim ad consilium dandum, definiendumque constituuntur, ut qui Regum et Principum Consilarii sunt; alii ad executionem eorum, quae statuta sunt, ut Consul, Praetor, Satraps. Atque haec est ex ipsa re sumpta distinctio, nam alioqui consultationis, et executionis potestas crebro apud eundem residet, et ita esse expedit. Promptius enim, et prudentius consilia exequuntur viri prudentes, quorum ipsi participes, vel etiam autores sunt. Quarto. Distinctio maxime varia est, quae sumitur a materia circa quam, et homines circa quos magistratus versatur. Hinc alius Togatus, alius Bellicus, et uterque in magna rerum, negotiorumque varietate versatur. Hinc Urbani, et Provinciales; Adam Contzen, op. cit., p. 519).*

⁴¹ Tie užsiima vadovavimu žmonėms, kurie juos kreipia valstybės tikslo link, kad pagal dorybę gyventų ir taptų laimingi; jų pareigos yra įvairios: tai, suprantama, yra garbingi veiksmai, dėl jų duodami įsakymai siekiant bendrojo gėrio, ir blogi veiksmai, kurie draudžiami. Tačiau kadangi dažniau ginčai ir vaidai kyla, nei yra aišku, kas teisinga ar gera, kiekvienoje gerai sutvarkytoje valstybėje yra į tarnybą paskiriami advokatai ir teisėjai, kurie dviprasmiškus dalykus išsprendžia; jie išties turi viešą ir didelę galią (*In hominum gubernatione sunt, qui eos ad finem Reipublicae dirigunt, ut secundum virtutem vivant, felicesque evadant, quorum varia sunt munia, quod scilicet actiones honestae, quae ad bonum publicum imperantur, et pravae, quae vetantur. Cum autem frequenter controversiae, litesque oriantur, nec constet, quid aequum bonumve sit, in omni bene constituta Republica cognitores iudicesque sunt constituti, qui ambigua definiant, qui quidem revera publicam habent, eamque magnam potestatem; ibid., p. 547).*

⁴² Antra pareigūnų grupė yra ta, kuri aprūpina tėvynę ištekliais, juos daugina, saugo; tuo paprastai priklauso rūpintis kvestoriams, kadangi jie prižiūri tėvynės pajamas. Taigi jie yra prižiūrėtojai valstybinio turto, tai yra visų mokesčių ir pajamų iš valstybinių pastatų ir uostų. [...] Kadangi, esant tokiai dalykų įvairovei, reikia duoti tvirtą ir išmintingą patarimą, teigiame, kad aristokratijoje ir pilietijoje tai daro senatas, monarchijoje – susirinkimas, (bendrai tariant): vienur vadinama taryba, kitur parlamentu, – jokio kitokio skirtumo tarp jų nėra (*Alterum genus magistratuum est, quod rebus patriae acquirendis, augendis, conservandis occupatur, quod generatim ad Quaestores, quod quaestui Reipublicae curam impendunt, pertinet. Patrimonii itaque publici, hoc est vectigalium omnium reddituumque*

nustatęs, Contzenas ėmėsi aprašyti atskirų pareigūnų specifiką ir pradėjo nuo senatorių ir patarėjų, kuriems suteikė tuos pačius skiriamuosius bruožus ir savybes (*signa dotesque*). Jų išvardijo dvidešimt šešias: išskiria amžiaus brandą (*aetatem stabilem*) ir paslapčių išlaikymą (*silentium*); patarėjas neturėtų būti įsikibęs savo nuomonės (*opinionis suae tenax non sit*), turėtų vengti privačių santykių su pasiuntiniais (*caveat, ne cum legatis aliorum Principum privatim agant*); būti nešališkas (*animi libertas*), turėtų nepiktnaudžiauti savo padėtimi (*statum suum norint*), laiku patarti (*opportunata sint consilia*), vertinti politikos mokslą ir uoliai gilintis į istoriją (*diligens rerum Politicarum studium, historiae, et exemplorum magna cum iudicio cognitio*), vengti per skubėjimą neapgalvotai patarti (*praecipitationem ut caveant*), nepasiduoti jokiam geiduliui (*affectus omnes mature ponere*); jam būtinas tiesumas (*sinceritas*), garbinga reputacija (*fama honesta*), drąsa (*fortitudo*); priklausomai nuo aplinkybių, jis turi tobulinti savo nuomonę (*corrigerere sententiam*) ir nevengti perspėti (*nec in causis odiosis divertincula quaerat*); būtina, kad ne vietoje nediskuotų apie valstybę (*ut extra senatum de republica, in circulis, in conviviis non disputet*), būtų patyręs teisės ir valstybės reikaluose (*ut iuris, et Reipublicae bene sit peritus*), nesikištų į kitiems pavestus reikalus (*suas partes graviter agat, non aliorum*), pernelyg nesiūlytų savo paslaugų (*ne offerat*); turėtų patirtį (*experientia*) ir būtų pamaldus (*pietas*); reikia, kad neskatinėtų permainų (*mutationis sint inimici*), nebūtų pataikūnas (*ne sit adulator*), įžūlus (*ne nimium sit audax*), konkrečiu darbu padėtų valdovui (*re iuvat principem*)⁴³. Toks išsamus savybių sąrašas rodo, kad Contzenas galėjo valdovų patarėjams ir senatoriams teikti didesnę reikšmę, nei anksčiau minėti jėzuitai, taigi, kalbant apie valstybės valdymą ir pagalbą valdovui, neužtenka pareigas aptarti tik keliais principais.

Tarp Vilniaus jėzuitų tik Zaluskis išskyrė valdovo patarėjų ir senatorių instituciją. Profesorius ją pateikė kaip reikšmingą ir svarbią valdovo institucijai, nes „joks didis darbas be patarimo neprasideda“⁴⁴. Pasirenkant patarėjus, pirmiausia dėmesį reikia kreipti ne į jų įgimtas savybes (*insitis bonis*), tai

aedium publicarum, portuumque sunt curatores. [...] Verum quia opus est in tanta rerum varietate, stabili, sapientique consilio, quod in Aristocratia et Politia Senatum, in Monarchia consilium commune nomine dicimus, alibi consistorium, alibi Parlamentum vocatur, non est alia distinctio; *ibid.*).

⁴³ *Ibid.*, p. 549–552.

⁴⁴ „[...] nil magnum sine consilio aggredi opus“ (Lukas Zaluskis, *op. cit.*, p. 83).

yra charakterį ir kūno sudėjimą (*ingenium, formam corporis*), bet į įgūdžius (*quaesistis bonis*), tai yra išlavintus menus, mokslus, dorybes (*artes, disciplinas, virtutes*). Zaluskis tai argumentavo tuo, kad

įgimtos (vidinės) savybės, daug lemiančios, labai reikšmingos ir gajos (remkis Kurcijaus ketvirta knyga), jos yra tinkamesnės naujus dalykus kuriant nei atliekant pavestus darbus. Nesiūlau to, kas niekad nežinojo, kaip pasikeisti. Išminčius ne visada eina vienu žingsniu: „tas yra išmintingas, kuris galėtų savo būdą sutramdyti priklausomai nuo užkritisio darbo“. Dera prisitaikyti prie aplinkybių.⁴⁵

Taigi, nors įgytos savybės labai veikia žmogaus gyvenimą ir elgesį, profesorius nerekomendavo jomis kliautis politinėje arenoje, nes jos žmogų daro nepaslankų. Tinkamesnis politikos lauke yra tas, kuris geba prisitaikyti ir įgyti naujų įgūdžių: jis gali išmokti ką naujo, pasikeisti, kaip reikalauja darbas politinėje arenoje. „Įgimtos savybės“, priešingai, yra sustabarėjusios, jas sunku pakeisti, todėl tam tikrose situacijose jos gali trukdyti.

Tad pirmiausia Zaluskis patarė lavinti įgyjamus įgūdžius studijuojant moralės filosofiją, tai yra „tikrąją filosofiją“ (*vere philosophiam*), kuri yra atsakinga už „pastovumą, ištikimybę, sielos sveikatą“ (*constantiam, fidem, animi sanitatem*), teisę, nes „galingesnis senatas iš teisininkų“ (*potior Senatus de Jurisperitis*), retoriką, kuri suteikia „įtaigumo patarimui“ (*gravitatem consilii*), istoriją, nes „jei atsiminsi praeitį, apie ateitį geriau svarstysi“ (*Si praeteritorum memineris, de futuris melius deliberabis*). Taip pat patarimui svarumo teikia ir asmeninė patirtis: „Likimas, mane daugkart apvogęs, man padovanojo galimybę gerai patarti“ (*Mihi fortuna multis rebus ereptis usum dedit bene suadendi*)⁴⁶. Kita svarbi senatoriaus savybė – būti teisybės gynėju (*veritatis comes*). Toks jis gali būti tik tuomet, jei bus pamaldus (*pius*), laisvo mąstymo (*mente libera*), nepataikaus valdovui („žiūrėk, kad veikiau ne su valdovo sėkme kalbėtum, o su juo pačiu“⁴⁷), turės pastovią ir tvirtą nuomonę (*constantia*), nepasiduos kitų žmonių įtakai, bet ir nebus užsispyręs:

⁴⁵ „Ingenia potiora, quae media, praegrandia et acria (crede Curtio l. 4.) novandis, quam gerendis rebus aptiora. Quod cedere nunquam novit, non probo. Sapiens non semper it uno gradu: „isthuc est sapere/ Qui ubicunque opus sit, animum possit flectere“. Tempori quandoque aptari decet“ (*ibid.*, p. 84).

⁴⁶ *Ibid.*, p. 84–85.

⁴⁷ „[...] vide ne cum fortuna Principis loqueris potius, quam cum ipso“ (*ibid.*, p. 85).

Kas pripažintų tinkamais dvejojančius ir nepastovius patarėjus, dėl svetimo geismo puolančius tai šen, tai ten, kartais viena, galiausiai, kitka manančius, ne dėl valstybės gerovės ir sveikatos, bet iš įžūlumo ar nesantaikos su valdančiuoju? Tačiau [nebūk linkęs] į perdėtą griežtumą, kad niekada, ką kadaise esi pasiūlęs, nenorėtum pakeisti į geresnius [patarimus]. Kadangi dėl mažmožių kartais įvyksta didžiausi perversmai, situacijai pasikeitus bus garbinga pakeisti patarimą, juk jis yra duodamas pagal aplinkybes.⁴⁸

Taip pat pridamas ir kuklumas (*modestia*), kuris randasi, jei patarėjai sugeba susilaikyti nuo „pernelyg didelio pasitikėjimo [savo] garbe, [kitų] niekinimo ir priešgyniavimo“ (*nimia dignitatis fiducia, fastidio et contumacia*)⁴⁹.

Toliau profesorius aptarė, ko senatorius turėtų vengti (*quae fugias*). Patardami senatoriai turi nebūti šališki: „dera, kad būtų nepriklausomi nuo neapykantos, draugystės, pykčio ir užuojautos. Nelengva išties yra sielai numatyti tiesą, kur šitie dalykai trukdo.“⁵⁰ Šioje vietoje Zaluskis darskart paminėjo, kad neteisingi yra tie, kurie linkę priešgyniauti ir nemoka priimti kito nuomonės:

Niekas iš teisingai manančių pasitarimuose priešgyniavimo nepripažino: yra juk tokių taip priešišku prigimčiai, kad tik kitų nuomonėms prieštarauja, nors ir geriausi patarimai būtų, kadangi ne patys pasiūlė, o nedraugai.⁵¹

Skubotai (*celeritas*) priimamus sprendimus profesorius pirmiausia įvertino kaip „retai veiksmingus, nebent nusikalstant“ (*raro felices, nisi in scelere*) ir tik išimtiniais atvejais netikėtai pakliuvus į pavojų „reikia skubiai griebtis patarimų, o ne tyrinėti“ (*rapienda sunt consilia non quaerenda*). Atpažinti gobšų ir veidmainišką patarėją galima iš jo nusistatymo patarimais siekti sau naudos:

⁴⁸ „Natantes animos, nunquam sibi constantes quis non improbet? Ex aliena libidine fluctuantes huc illuc, alia interdum, deinde alia decernunt, non ex bono et salvo reipublicae, sed ex arrogantia aut similitudine dominantis. Non tamen ad nimium rigorem, ut nunquam quae olim probaris, nolis mutare melioribus. Ut nunquam minimis momentis maximae interdum temporum inclinationes fiunt, ita non erit turpe cum re mutare consilium, rebus enim illud aptatur“ (*ibid.*, p. 85–86).

⁴⁹ *Ibid.*

⁵⁰ „[...] ab odio, amicitia, ira atque misericordia vacuos esse decet. Haud enim facile animus verum providet, ubi ista officiant“ (*ibid.*, p. 86).

⁵¹ „Contumaciam nemo recte sentientium in consiliis probavit, sunt enim quidam natura ita pugnaces, ut tantum aliorum sententiis contradicant, quantumvis optimi consilii, quoniam ipsi attulerint inimici“ (*ibid.*, p. 86–87).

O didžiausias tinkamo sprendimo nuodas – kiekvieno sau naudos [žiūrėjimas]. Viskas yra nuperkama iš gobšulio. [...] Kas paskiausia yra, kad išties neturėtų pataikūnai būti įleidžiami į susirinkimus. Buvo tokių [...], kurie į jų [valdovų] ausis veidmainiškai šnabžda, kad sau naudos turėtų.⁵²

Viena vertus, akivaizdu, kad Zaluskis iš pradžių pateikė bendrą principą: valdovas turi pasirinkti gerus patarėjus atsižvelgdamas į jų įgytas, o ne įgimtas savybes. Tai būtų galima laikyti Ribadeneiros minties tendencija. Kita vertus, profesorius pateikė ir paskirų bruožų, kuriais turi pasižymėti valdovo patarėjai, tai galėtume vertinti kaip Scribanio ir Contzeno tradiciją. Zaluskis išskyrė teigiamus (išsilavinimas, patirtis, nešališkumas, kuklumas) ir neigiamus (užsispyrimas, priešgyniavimas, skubotumas, savanaudiškumas) valdovo patarėjų bruožus, jie atitinka šių mąstytojų rekomendacijas dėl savybių, kuriomis turi pasižymėti šios pareigybės atstovai.

TEISĖJAI

Ribadeneira išskyrė tris teisėjų teigiamas savybes: kieto ir nepalenkiamo būdo (*magno et forti animo*), pastovūs ir tvirti (*constantes et firmi*)⁵³, tačiau toliau šis jėzuitas koncentravosi į teisėjavimo metu ir priimant galutinį nuosprendį būtinus atsižvelgti ir vengtinus dalykus. Ribadeneira tvirtino, kad labiausiai žmogaus sprendimą paveikia baimė, geismas, meilė ir pyktis (*iucidium humanum pervertitur timore, cupiditate, amore, odio*), todėl teisėjas turėtų mokėti šias emocijas suvaldyti ir labiau linkti į atlaidumą ir nuosaikumą, nei į griežtumą (*ad clementiam et moderationem animi propendere debeat magis quam ad severitatem*). Teisėjams labiau tinka užjausti, nei akiai sekti įstatymo raide (*magis ad commiserationem quam summi iuris acerbiteratem*), būti taikos ir ramybės palaikytojais (*pacis et quietis amantes*), taikyti atlaidumo kriterijų (*adhibenda est lenitas*)⁵⁴. Viena vertus, nuovoka (*prudentia*), jėzuito nuomone,

⁵² „Pessimum autem veri iudicii venenum sua uniuscuiusque utilitas. Vaenalia omnia avaro. [...] Quod extremum est ne accessum quidem assentatio ad consilia habeat. Fuere quidam [...], quippe in aures eorum simulate quaestu sui causa insusurrarent“ (*ibid.*, p. 87).

⁵³ Pedro de Ribadeneira, *op. cit.*, p. 238.

⁵⁴ *Ibid.*, p. 238, 241, 242.

yra būtina savybė, kuri įgyjama per patirtį ir dėl to būdinga tik vyresniems pareigūnams, todėl jaunuoliai neturėtų būti paskiriami teisėjais⁵⁵. Kita vertus, nuovoką jis kritikavo kaip suteikiančią teisėjams pernelyg didelį pasitikėjimą, dėl kurio iškraipomos teisėjų pareigos ir funkcijos – sekti įstatymu ir jį vykdyti:

Juk yra tokių, kurie savo asmeniniu sugebėjimu spręsti taip pasitiki, kad įstatymus taiso ir pagal savo nuomonę taiko ir iškraipo, ir įmantriais, apsuksiais ir apgaulin-gais aiškinimais tikrą jų reikšmę ir mintį to, kuris išleido įstatymus, sudarko [...]. Kiti nori būti ne įstatymo aiškintojai ir vykdytojai, bet šeimininkai, kad pagal savo užgaidas galėtų jį aiškinti ir panaikinti.⁵⁶

Scribanio nuomone, teisėjas privalo būti nešališkas (*ab omni affectu remotus*), nesusireikšminti dėl užimamos pareigybės ir atminti, kad pats, kaip ir jo teisiameji, yra žmogus (*sui et conditionis humanae meminerit*), nepasiduoti neteisingumui⁵⁷. Kaip matyti, šie du jėzuitai pabrėžė, kad viena pagrindinių ir išskirtinių teisėjų pareigybės ydų – nepamatuotas ir neteisingas savo galių ir statuso sureikšminimas.

Svarstydamas apie teisėjų pareigybę Contzenas, kitaip nei prieš tai aptarti autoriai, probleminiu aspektu laikė ne tiek teisėjų savybių ir bruožų išskyrimą, neskaitant teisingumo, bet koncentravosi į jų statusą ir jurisdikcijos pagrindimą⁵⁸. Siekdamas šio tikslo, jis aprašė įvairias teises funkcijas atliekančius pa-

⁵⁵ *Ibid.*, p. 243.

⁵⁶ „Sunt enim quidam qui proprio iudicio ita confidunt, ut leges corrigant et ad suam opinionem flectant et detorqueant; et subtilibus, acutulis, verosimilibus interpretationibus verum earum sensum, eiusque, qui leges tulit, mentem, pervertunt [...]. Alii volunt esse legis non interpretes ac executores, sed domini, ut ad suam libidinem eam interpretentur ac perfringant“ (*op. cit.*).

⁵⁷ Carlo Scribani, *op. cit.*, p. 115, 122, 188.

⁵⁸ [Justinianas] sako, kad vieni teisėjai turi pareigūno valdžią, kiti – ne. Tikrai, daugelis buvo vadinami teisėjais, kurie neturėjo valdžios. Aišku, kad teisėjų teisingumas ypač apsaugo valstybę; jo nepaisant, ištis nejmanoma teisingai kariauti. Taip pat kaip be teisybės piliečių bendrija negali gyvuoti, taip be teisėjo – teisybė; teisėjas yra sielų teisingumo matas [...]. Reikia, kad tas, kuriam pavesta teisėjauti, būtų pareigūnas. O paskiriant teisėją reikia žiūrėti į tai, į ką žiūrima nustatant nurodymus pastatų statybai, kad kuo teisingiausiai juos suprastų ir nė kiek nuo jų nenukryptų, tokiu pat būdu reikia teisėją kreipti, kad jo nei pyktis, nei godulys lengvai nepaveiktų, kad tiesus išliktų, jei kas nors įstatymą norėtų iškraipyti, kaip dera mūrams (Iuduces alios cum magistratu, alios sine magistratu esse ait [Justinianus]). Multi sane iudices legebantur, qui cum imperio non erant. Iudiciorum

reigūnus bei jų teisėtumą ir įvairių valstybių (Romos, Prancūzijos, Šventosios Romos imperijos, Turkijos, Anglijos, Italijos miestų-valstybių) praktikas tokių pareigūnų atžvilgiu⁵⁹. Taigi Contzenui svarbiau teoriškai pagrįsti šios pareigybės specifiškumą, būtinumą ir visuotinumą, nei sukurti teisėjo portretą.

Olizarovijus, pirmiausia parodęs teisėjų pareigybės visuotinumą ir tradiciškumą⁶⁰, perėjo prie teisėjų pagrindinių savybių išvardijimo. Jis ragino išlikti žmogišku (*meminisse se hominem*), remtis įstatymu, pasitikėjimu, tikėjimu, nešališkumu (*habere in consilio legem, fidem, religionem, aequitatem*), šalintis sauvalės, pavydo, baimės, geismų (*libidinem, invidiam, metum, cupiditates omnes amovere*). Teisėjas turi įsisąmoninti, kad nėra neliečiamas ir kad pats yra teisiamas savo nuosprendžiu (*judicari se non minus quam judicare cogitet*). Teisėjas turi pasižymėti dorybėmis (*virtutibus*), nuovoka (*prudentia*), tvirtybe (*fortitudine*), santūrumu (*temperantia*), išmintimi ir mokytumu (*sapientia et scientia*), teisingumu (*justitia*)⁶¹. Taip pat Olizarovijus paminėjo ir dvi teismo proceso efektyvumą stabdančias aplinkybes, kurias turi įvertinti valdovai ar kiti valstybiniai pareigūnai, tai yra, kad tarp teisėjų nebūtų giminystės ryšių (*in collegio iudicum nulli sint propinquitae inter se aut affinitate conjuncti*) ir kad teisėjai nenukryptų nuo įstatymų (*ne leges emendarent, aut obscuras interpretentur*)⁶². Taigi Olizarovijus į savo tekstą apie teisėjus įtraukė tiek šios pareigybės teorinį pagrindimą (Contzeno perspektyva), tiek ir jos teigiamų ir neigiamų savybių sąrašą (Ribadeneiros ir Scribanio perspektyva). Čia irgi galima pastebėti tradiciją teisėjus skatinti išlikti žmogiškais ir kritikuoti jų polinkį suteikti sau daugiau valdžios, nei jiems duota, taikant ir aiškinant įstatymus.

aequitas Rempublicam praecipue continet, ea neglecta, nec bellum quidem recte administrari potest. Quemadmodum sine iustitia stare civitas non potest, ita nec iustitia sine iudice; est iudex ius animarum [...]. Eum qui iudicare iubet magistratum esse oportet. In iudice autem constituendo id servandum est, quod in regula normaue aedificiorum, ut quam rectissima, atque inflexibilis omnino sumatur, ita iudicem regere oportet, qui nec ad iram, nec cupiditatem facile impellantur, perinde enim esset, ac si quis regulam incurvet, ut muro quadret; Adam Conzten, *op. cit.*, p. 581).

⁵⁹ *Ibid.*, p. 581–591.

⁶⁰ Aronas Aleksandras Olizarovijus, *op. cit.*, p. 259–260.

⁶¹ *Ibid.*, p. 260.

⁶² *Ibid.*, p. 261–262.

Mariana, pirmose dviejose knygose aptaręs karalių ir jo mokymą, trečią knygą pradėjo pateikdamas pamokymus (*documenta, praeceptio, praeceptum*) valdovui, kaip pasirinkti (*deligere*) pareigūnus (*magistratus*) – padėjėjus (*administri*) ir dvariškius (*ministri aulae*). Jėzuitas siūlė, kad pretendentų gyvenimo faktai (*vita*), įpročiai (*mores*), įgimtos savybės (*ingenium*), per praktiką įgyta nuovoka (*ex multo rerum usu collecta prudentia*), gera reputacija (*probitatis fama*) būtų svarbūs kriterijai prieš paskyrimą, taip pat atsižvelgta ir į dorybių pastovumą (*uno a prima aetate virtutum tenore*)⁶³. Mariana atkreipė dėmesį, kad neturėtų vienas asmuo būti paskirtas į kelias pareigybes (*placet etiam ut uni homini una tantum cura demandetur*)⁶⁴. Kaip vengtiną praktiką mąstytojas pateikė ir perteklinį tuščių ir nereikalingų pareigybių (*inania et imaginaria officiorum nomina*) steigimą⁶⁵. Kaip matyti, ne tik karaliaus dvaro patarnautojus, bet ir, apskritai, valstybines pareigybes Mariana aptarė tik iš grynai karaliaus perspektyvos: jis ne tik nepateikė jokio tikslaus pareigūno paveikslo, bet dar ir patarė karaliui jais neapsistatyti savo institucijos.

Dvaro gyvenimą Scribanis vertino neigiamai (*aulae mala et vitia*)⁶⁶ ir pateikė patarimų, kaip asmeniui, paskirtam eiti šias pareigas, adaptuotis. Scribanio nuomone, dvariškio veikloje labiausiai pasiteisinanti (*plurimum potest*) dorybė yra kuklumas (*modestia*), taip pat vertinama dora (*probitas admirationi est*)⁶⁷. Vis dėl to jėzuitas konstatavo, kad tarp dvaro pamokymų svarbi yra priedanga (*inter aulica documenta, non postremas simulatio tenet*), tai yra, kad kuo daugiau savo asmeninio gyvenimo aspektų išlaikytų paslapyje (*cogitationes suas, consilia, amicos, facta etiam aulicus, si potest, teget*)⁶⁸. Todėl didžioji dalis pamokymų buvo sudaryta vardijant instrukcijas, kam turėtų atsidėti dvariškis ir kaip reikėtų elgtis tam tikrose situacijose: kad pažintų valdovo būdą ir papročius (*Principis suis ingenium ac mores cognoscat*), ignoruotų jo skriaudas (*acceptam a Principe iniuriam ignorat*), iš jo gautas smulkmenas laikytų vertingomis (*dona Principis licet tenua pro magnis habet*),

⁶³ Juan de Mariana, *op. cit.*, p. 265–266.

⁶⁴ *Ibid.*, p. 267.

⁶⁵ *Ibid.*, p. 268.

⁶⁶ Carlo Scribani, *op. cit.*, p. 131.

⁶⁷ *Ibid.*, p. 134–135, 145–146.

⁶⁸ *Ibid.*, p. 135.

apie valdovą tik gerai galvotų ir atsilieptų (*praeclare de Principe sentiat et loquatur*), neargumentuotų vienareikšmiškai (*rationes in utramque partem adferat*), nepaklustų nedoriems ir neteisingiems valdovo nutarimams (*improba proponit Princeps et iniusta? ne obsequere*), uoliai saugotų valdovo jam patikėtus sumanymus (*commissorum sibi a Principe tenacissimus custos sit*), atsargiai naudotųsi valdovo geranoriškumu (*caute utendum Principis benevolentia*), nedaugžodžiautų (*parcus in verbis apud Principem*), stengtųsi suvaldyti valdovo žiaurumą (*moderanda Principis saevitia*), nekiršintų valdovo su jo šeimos nariais (*nunquam exasperandus Princeps in uxorem et filios*), pažintų kitų dvariškių būdą (*aulicorum ingeniis se accommodet*), būtų geranoriškas ir su žemesnio statuso dvariškiais (*omnes benevolentia vincat, etiam aulae infimos*), šalintųsi nedorų įpročių (*improborum consuetudinem fugiet*)⁶⁹. Esminį skirtumą tarp Marianos ir Scribanio sudaro instrukcijų adresatas: Marianos tekste tai valdovas, todėl jo paveiksle dominuoja kritiškesnis požiūris į valdovo pagalbininkus, o Scribanis, kurio pirminis adresatas šiame skyriuje yra valdovo dvaro pareigūnai, orientavosi į valdovo dvarą ir patį valdovą.

Contzenas valdovo dvaro palydovus pagal jiems tekusias pareigas suskirstė į dvi grupes: vieni prisideda prie valstybinių valdovo veiklų, kiti – prie jo asmeninių reikalų tvarkymo⁷⁰. Dvariškių savybių jis atskirai neaptarė, o tik išvardijo, kaip vadinasi pareigybės, būdingos dvarui⁷¹.

Zaluskis, kalbėdamas apie valdovo padėjėjo ir dvariškio pareigybę (tezės 87–88), pakeitė adresatą: valdovo patarėjų atveju instrukcijos yra skirtos valdovui, o padėjėjų atveju – padėjėjams. Zaluskis nurodė, kaip jie turi nusiteikti ir kuo vadovautis gyvendami dvare. Valdovo padėjėjai turėtų vertinti kuklumą (*Modestiae semper meminerint*), elgtis mandagiai su jaunesniais, o su vyresniais – pagarbiai (*exhibuerint adversus minores humanitatem, adversus maiores reverentiam*), visur laikytis gražių manierų (*Benignos ac civiles domi forisque, moribus adsit affabilitas, verbis urbanitas*), nesididžiuoti savimi (*sine iactantia agent*). Vis dėlto vien mandagaus elgesio nepakanka būti „naudingu

⁶⁹ *Ibid.*, p. 136–145.

⁷⁰ Dvare yra dvi grupės valdovo palydovų: arba patarimu ir dvaro priežiūra palaiko valdančiųjų veiklumą, arba būna šalia valdovo ir užsiima jo asmeninių reikalų tvarkymu (In aula sunt duplices principum comites, vel enim consilio et gubernatione adjuvant industriam regnantium: vel circa principis personam, resque versantur; *ibid.*, p. 559).

⁷¹ *Ibid.*, p. 560–561.

valdovo rūmams“ (*Palatio praesto*). Zaluskio diskursas, dėstant apie tarnystę rūmuose, tampa vis negatyvesnis. Ji apibūdinama kaip vaikiškas žaidimas (*puerilibus consentanea crepundiis*), o jo dalyviai „yra panašūs į stalo kauliukus“ (*similes sunt mensarum calculis*), kurie „valdovo linktelėjimu tai laimingais, tai bedaliais tampa“ (*ad nutum Principis, modo beati, modo miseri sunt*). Todėl ir kiti patarimai daugiau skirti ne rūmų naudai, bet tam, kad dvariškis nepražūtų. Jo gyvenimui rūmuose vertinga yra veidmainystė (*non postrema simulatio tenet*), jam siūloma išsiugdyti pakantumą (*Patientiam adsumat*), pasitelkti rūmų intrigas „išdavystes rezgant ir atsidėkojant“ (*iniurias ferendo, et gratias agendo*), laikyti liežuvį už dantų (*nec evagari debet lingua dentium septum, et labiorum propugnaculum*). Zaluskis konstatavo, kad „visa šita [tarnavimas valdovui] yra netvaru ir laikina“ (*omnia haec caduca esse ac fragilia*). Taigi, kaip ir Scribanis, Zaluskis neidealizavo valdovo padėjų pareigybės, tačiau, regis, dar labiau sutirštino valdovo rūmų gyvenimo spalvas, išryškinęs juose klestinčias pinkles, nenuoširdumą ir nepastovumą.

Zacharijus Modzelevskis, be dvariškių, atskirai jokioms kitoms valstybinėms pareigybėms „politinių pamokymų“ (*documenta politica*) nepateikė. Tai lėmė profesoriaus nuomonė, kad nėra kilnesnės tarnystės nei dvaruose (*ubi nam maior, quam in aulis servitus*), todėl tik jai „pristatyti bus verta skirti laiko“ (*afferre opere pretium erit*). Į dvariškio funkcijas Modzelevskis įtraukė galimybę patarti, jei „valdovas prašo patarimo“ (*consilium princeps petit?*), atlikti „kažką verto šlovės ir atlygio“ (*quid laude proemioque dignum fecerit*). Vis dėlto, net ir sureikšminus tarnystę dvare, pats gyvenimas jame nėra gyvenimas, bet vieša kankynė (*vita aulica non est vita, sed publica paenitentia*), todėl profesorius pateikė ne tiek dorybių ar savybių sąrašą, o aprašė situacijas, į kurias dvariškis gali pakliūti ir kaip jose turėtų elgtis, kad patirtų kuo mažiau nemalonumų ir išvengtų grėsmės savo asmeniui. Modzelevskio nupieštas dvariškis „apie save ir saviškius bus kuklios nuomonės“ (*de se autem suisque demisse sentiet*), kriziniuose valstybiniuose reikaluose – atsargus patarėjas (*In omni denique re gravi eventus dubii et incerti, et a qua Rei publicae felicitas aut ruina pendet, caute se consultor aulicus habeat*), jam patikėtų paslapčių uoliausias sargas (*Commissorum sibi a Principe tenacissimus custos*), krikščioniško tikėjimo skleidėjas dvare (*Fidem ac veram religionem in Principis gratiam ne Christianoaulici deserant*), nesantaikos tarp valdovo giminaičių malšintojas (*Si incidisti in exasperatum Principem in filios, in matrem, in agnatos;*

ne accende iram). Nors Modzelevskis eksplicitiškai neišskyrė veidmainystės, apsimetinėjimo (*simulatio*) kaip dvariškiui būdingo bruožo, kaip tai padarė Zaluskis, tačiau didesnę dalį jo atrinktų pamokymų sudaro būtent šiai savybei būdingas nusiteikimas ir elgesys: jei valdovas elgiasi nedorai, rasti, kaip jį pagirti (*Nemo tam improbus, quin aliquid laudandum habeat*); neteisybės atveju neišsiduoti (*hilari vultu iniuriam ferant*); jei kas apšneka valdovą, jį užstoti (*Quodsi quis in Principem liberius verbis exurgat, tu Principem tuere*); stengtis patarti taip, kad atrodytų, jog visi nuopelnai už gerą sprendimą priklauso valdovui (*nec tuo consilio, sed suo iudicio optima delegisse videatur*). Kaip matyti, Modzelevskis sekė Scribanio ir Zaluskio minties trajektorija, kurios tikslas, nupiešus dvaro gyvenimą kaip persmelktą nenuoširdumo ir intrigų, yra instrukuoti dvariškį dėl karaliaus dvare veikiančių taisyklių. Tik mažoji jų dalis siejasi su dvariškio, kaip pareigūno, funkcijomis ir pareigomis. Didžiąją jų dalį sudaro dvariškio veiklos principai, kuriais remdamasis jis galėtų išlaikyti savo pozicijas dvare.

BAŽNYČIOS (DVASINIAI) PAREIGŪNAI

Atskirą skyrių Mariana skyrė vyskupo pareigybei, be kurios neturėtų veikti pasaulietinės pareigybės⁷², be to, ši pareigybė, galima numanyti, turi galios valdant valstybę. Mariana daugiausia dėmesio skyrė dviem jų pareigoms: dvasininkai yra atsakingi už erezijos sustabdymą (*revincendis haereticis opportunos*) ir už švietimą (*docendi populi munus*)⁷³.

Scribanis, išskirdamas bažnyčios pareigūnus, pirmiausia vardijo beveik tuos pačius dalykus kaip pasaulietinių pareigūnų atveju. Kaip tik į juos valdovas turi atkreipti dėmesį, nes jie parodo, ar pareigūnai tinkami pareigoms: tai padorumas (*vitae probitas*), įpročių nepriekaištingumas (*morum integritas*), nuovokumas (*prudencia*), išsilavinimas (*eruditio*), pamaldumas (*pietas*),

⁷² Visais laikais ir tarp visų genčių buvo rūpinamasi, kad tikėjimo tarnai, kuriuos vadiname šventikais, su kitais pareigūnais, kurių galioje buvo spręsti reikalus, kuo artimiau sugyventų (*omni tempore atque apud omnes gentes curatum est, ut ministri religionis, quos sacerdotes dicimus, cum caeteris magistratibus, penes quos rerum potestas erat, coniunctissime viverunt*; Juan de Mariana, *op. cit.*, p. 274).

⁷³ *Ibid.*, 279–280.

tačiau vėliau Scribanis pabrėžia, kad svarbiausias kriterijus – vien tik dorybė (*solius virtutis ratio*)⁷⁴. Apskritai, Scribanis daugiau dėmesio skyrė ne bažnyčios pareigūno paveikslui nupiešti, o parodyti, kokių praktikų turėtų būti vengiama (kad bažnytinės pareigos nepereitų giminaičiams ir vaikams, kad nebūtų paskiriami be teisės ir teologijos išmanymo⁷⁵).

Dvasinių pareigybių atveju Contzenas nurodė jų tris pagrindines pareigas: atlikti religines apeigas ir skleisti tikėjimą, šviesti liaudį ir prisidėti prie bažnytinių bei pasaulietinių bylų, rodyti sąžiningo gyvenimo pavyzdį⁷⁶. Pagrindęs šias pareigas, jis ėmėsi detalai aprašyti dvasininkų gyvenimo principus, kokie asmenys turėtų ar neturėtų būti išventinti (dėmesį skiriant ne vidinėms savybėms, o biografiniams momentams), koks turėtų būti būsimų dvasininkų mokymas, kokie yra bažnyčios luomai ir kokia jų specifika, kokia yra bažnytinio turto ir nuosavybės paskirtis⁷⁷. Contzeno taip išsamiai pateiktas bažnyčios pareigūnų aptarimas rodo, kad jų indėlį į valstybės politiką jis vertino ne mažiau nei pilietinių pareigūnų ar karininkų (abiem šioms grupėms taip pat buvo skirta po atskirą knygą).

Pucilovskis savo paskaitomis įrodinėjo, kad valstybių valdytojai, norintys stabilizuoti savo valstybę, pirmiausia, turį rūpintis religijos įsteigimu ir jos išpopuliarinimu tarp pavaldinių. Tad nenuostabu, kad jis sureikšmino ir išskyrė tik bažnyčios pareigūnus. Valstybininkai turi prižiūrėti, „kad šventas bažnyčios pareigas eitų mokyti ir pavyzdingi vyrai“ (*ut sacris Ecclesiae officiis viri docti et exempla praeficiantur*)⁷⁸. Taigi pagrindinę savo funkciją bažnyčios pareigūnai, profesoriaus nuomone, atlieka rodydami dorybingą pavyzdį savo gyvenimu ir taisydami klystančiųjų nuomonę. Kaip matyti, Pucilovskis, nors vos keliais sakiniais, tačiau išryškino tas pačias, kaip ir kiti minėti autoriai, dvasininkų pareigas.

⁷⁴ Carlo Scribani, *op. cit.*, p. 534.

⁷⁵ *Ibid.*, p. 536–539.

⁷⁶ Pirmoji ir švenčiausia pareiga yra Dievui aukoti mišias, Jam melstis, skleisti Viešpaties žodį, atsidėti Šventojo Rašto skaitymui. Antra – mokyti, patarti, spręsti tiek dėl bažnytinių, tiek dėl pasaulietinių reikalų. Trečia – visose šiose veiklose būti sąžiningam prieš Dievą, save, artimą (Primum ac sanctissimum est officium; Deo sacrificare, orare, psallere Domino, divinae lectioni vacare. Alterum docere, monere, iudicare, vel de Ecclesiasticis, vel saecularibus. Tertium in his omnibus vitae integritatem Deo, sibi, proximo praestare; *ibid.*, p. 379–380).

⁷⁷ Adam Contzen, *op. cit.*, p. 402–518.

⁷⁸ VUB RS F3-1390, p. 112r.

XVI–XVII a. Vakarų Europoje susiformavusios „politikos“ tapo terpe, kurioje jėzuitai, vadovaudamiesi tuomečio mokslo ir filosofijos (scholastikos) metodais, dėstė su politika – valstybės valdymu ir jos veikimo principais – susijusį mokymą, skirtą tiek akademinei bendruomenei, tiek ir plačiajai visuomenei, o ne vien tik aukščiausiam valdančiajam elitui. Taigi natūralu, kad šis mokymas, kaip vieną iš sudėtinių išsilavinimo dalių, aprėpė aiškinimą apie įvairius valstybių pareigūnus. Tuo metu tai buvo gana nauja tendencija, nes pareigūnus imta traktuoti kaip savarankišką, specifines savybes ir veiklos principus turinčią instituciją, kuri vis laisvėjo nuo karaliaus institucijos. Šį laisvėjimą ryškiausiai atspindi pradėjęs keistis „politikų“ autorių adresatas: vis dažniau patarimus valdovui, kokiais principais vadovaujantis ir kaip pasirinkti pareigūnus, keitė patarimai pareigūnams: kuo jie turi pasižymėti, kaip elgtis, kuo vadovautis, kad jų veikla būtų veiksminga ir naudinga valdant valstybę. Pirmąją strategiją labiausiai sekė Mariana, kuris nukrypo nuo jos tik aptardamas bažnyčios pareigūnus. Taip atsitiko greičiausia todėl, kad jis, kitaip nei kitų pareigūnų atveju, teigė už bažnyčios pareigūnų paskyrimą esant atsakingus pasaulietinius valdovus. Taip pat šio diskurso apraiškų galima aptikti ir kitų jėzuitų tekstuose, tačiau sporadiškiau: Ribadeneira ir Scribanis iš valdovo perspektyvos aptarė tik jo patarėjus, o visas kitas pareigybes aprašė žvelgdamas į jas kaip į pareigūnus. Remdamasis vien tik antrąja tradicija, pareigūnų savybes ir veiklos principus apsvarstė Contzenas.

Taip pat skiriasi ir mokslinio-filosofinio mąstymo strategijos. Viena jų yra sietina su moralės filosofijos ir literatūriniais tekstais, kuriuose dominavo išvardijimo tendencija. Ji daugiau ar mažiau buvo būdinga visiems aptartiems Vakarų Europos jėzuitams. Skirtumas nuo anų tekstų buvo tas, kad „politikų“ autoriai koncentravosi daugiau ne į moralines vertybes (jos nebent numanomos implicitiškai), bet į praktines savybes, vertinamas vienos ar kitos pareigybės atžvilgiu, arba į veiklos principus, kuriais pareigūnai turi vadovautis. Kita dėstymo tradicija daugiau sietina su teorine pareigūnų aprašymų prieiga: šiuose aprašymuose išryškėja kur kas abstraktesnio, atsieto nuo tuometės realybės, mąstymo tendencija. Tai liudija šiam dėstymui būdingas teorinės filosofijos metodas (apibrėžti sąvokas jas kategorizuojant), taip pat ir tai, kad skiriama vietos pateikti bei aprašyti „istorines“ pareigybes, kurių tuometėse valstybėse nebebuvo arba kurių tuometis ekvivalentas nėra pateikiamas, tokiu būdu tarsi supažindinant su pareigybių istorija. Ši strategija buvo labiau būdinga Contzeno tekstui.

Nevienalytiškumas pastebimas ir įvardijant konkrečius pareigūnus. Autoriai, pasirinkdami įvardyti vieną ar kitą pareigūną, galima būtų teigti, tuo pačiu implicitiškai išskirdavo ir jo svarbą valdant valstybę. Taip jie netiesiogiai formavo savo skaitytojų požiūrį į valstybės valdyme įtakingas (politinio elito) pareigybes ir pareigūnų įvaizdį.

Respublikos pagrindais grįstos LDK jėzuitų publicistika, literatūriniai kūriniai atspindėjo idealaus politinio elito vaizdavimo tradiciją. Tačiau ji labiau formavo piliečio bendro pobūdžio įvaizdį, kuriam buvo būdinga dora ir patriotiškumas. Vilniaus universiteto profesoriai, dėstydami politikos paskaitas, publikuodami akademinis tekstus, politinio elito – pareigūnų – paveikslą perkėlė iš literatūrinio į mokslinį (scholastikos) diskursą, kuriame sekė Vakarų Europos jėzuitų „politikomis“. Universiteto profesorių tekstai užpildė „politikų“ spragą LDK politiniame diskurse.

Vilniaus jėzuitų tekstuose matyti Vakarų Europos jėzuitų recepcija įvardijant atskiras pareigybes, pateikiant savybių bei veiklos principų sąrašą ir pasitelkiant mąstymo strategijas. Taip pat galima išvelgti Vakarų Europos jėzuitų recepciją kalbant apie nenusistovėjusį pamokymų adresatą: kartais jis sutampa su pamokymų objektu, o kartais – ne. Šis aspektas turėjo būti reikšmingas, nes demonstravo autoriaus požiūrį į pareigybės autonomiškumą. Kaip matyti, vilniškiuose tekstuose tik valdovo dvariškių pareigybė pristatyta iš dvariškių perspektyvos, taip sėkmę ar nesėkmę einant pareigas paliekant jų atsakomybei, kitaip nei senatorių, teisėjų ir bažnyčios pareigūnų atveju. Toks požiūris galėjo būti neatsitiktinis: patys jėzuitai dažnai ėjo pareigas valdovo ar bajorų dvaruose, todėl galėjo jas aprašyti taip, kad studentai (esami ar galimai būsimi jėzuitai) žinotų, kokius veiklos principus pravartu taikyti.

ŠALTINIAI

Aristotelis, *Politika*, iš senosios graikų kalbos vertė Mindaugas Strockis, Vilnius: Margi raštai, 2009.

[Contzen Adam], *Politiorum libri decem in quibus de perfectae reipublicae forma, virtutibus et vitiis, institutione civium, legibus, magistratu ecclesiastico, civili, potentia reipublicae; itemque seditione et bello, ad usum vitamque communem accomodate tractatur. Authore R. P. Adamo Contzen Societatis Iesu*, [Coloniae Agrippinae]: Sub Monocerote, 1629.

[De Mariana Juan], *Joannis Marianae Hispani, e Soc. Iesu, De Rege et Regis institutione Libri III, Ad Philippum III. Hispaniae Regem Catholicum*, Toleti: Apud Petrum Rodericum typo. Regium, 1599.

[De Ribadeneira Pedro], *Princeps Christianus adversus Nicolaum Machiavellum ceterosque huius temporis Politicos a P. Petro Ribadeneira Nuper Hispanice, nunc Latine a P. Ioanne Orano utroque Societatis Iesu Theologo editus, Poloniae ac Sveciae Regi dedicatus*, Antverpiae: Apud Ioachimium Trognaesium, 1603.

Dictionary of National Biography, vol. 9: *Canute–Chaloner*, edited by Leslie Stephen, London: Smith, Elder and Co., 1887.

[Modzelevskis Zacharijus], *Theses ethico-politicae de societate humana tam domestica quam civili. Nec non De Cretica atque Chrysica id est quaestuaris ac Usu Rei familiaris tam ad Domesticae quam ad Civilis Societatis conservationem necessaria [...]*, Vilnae: Typis Academicis, [1690].

Olizarovijus Aronas Aleksandras, *Apie politinę žmonių sąjungą*, lotynišką tekstą parengė ir į lietuvių kalbą vertė Jolita Sarcevičienė, Vilnius: Aidai, 2003.

[Scribani Carlo], *Caroli Scribani e Societate Iesu Politico-Christianus Philippo IV Hispaniarum Regi*, Antverpiae: Apud Martinum Nuntium, 1624.

Skarga Petras, *Seimo pamokslai. Kvietimas atgailauti Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės piliečiams*, sudarė ir *Kvietimą atgailauti iš lenkų kalbos vertė Viktorija Vaitkevičiūtė, Seimo pamokslus iš lenkų kalbos vertė ir komentarus parašė Eugenija Ulčinaitė, įvadinis straipsnis parašė Jūratė Kiaupienė, Eugenija Ulčinaitė*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2014.

Tractatus Politicus duabus suis partibus [...], Manuscript Division of Vilnius University Library (Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius – VUB RS), F3-1390.

[Zaluski Lukas], *Universa Philosophia publice asserta in Alma Academia Vilnensi Societatis Iesu a Michaele de Magna Konczyce Mnisek ad Vladislaum IV Poloniarum, Suecorum, Gothorum, Vandalorum Regem Invictissimum*, [Vilnae]: [Typis Academiae Vilnensis], [1640]. <https://www.jezuici.krakow.pl>

L I T E R A T Ū R A

Bireley Robert, *The Counter-Reformation Prince: Anti-Machiavellianism or Catholic Statecraft in Early Modern Europe*, Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 1990.

Bratu Cristian, „Mirrors for Princes (Western)“, in: *Handbook of Medieval Studies: Terms–Methods–Trends*, edited by Albrecht Classen, t. 1, Berlin: Walter de Gruyter GmbH & Co. KG, 2010, p. 1921–1949.

Čiurinskas Mintautas, „Biografo ir aprašomojo asmens santykio modeliai XVII a. LDK biografistikoje“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2006, Nr. 20, p. 53–71.

Darowski Roman SJ, „Zachariasz Modzelewski SJ (1648–1710) i jego filozofia“, in: *Rocznik Wydziału Filozoficznego Wyższej Szkoły Filozoficzno-Pedagogicznej Ignatianum w Krakowie*, 2010, t. XVI, p. 221–237.

Dilytė Dalia, „Alberto Vijo–Kojalavičiaus Lietuvos istorijos veikėjų charakteristikos tipai“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2009, Nr. 27, p. 137–174.

Grześkowiak-Krwawicz Anna, „Noble Republicanism in the Polish–Lithuanian Commonwealth (an Attempt at Description)“, in: *Acta Poloniae Historica*, Nr. 103, 2011, p. 31–65.

- Grzeškowiak-Krwawicz Anna, *Political Discourse of the Polish–Lithuanian Commonwealth: concepts and ideas*, translated from Polish by Daniel J. Sax, New York: Routledge, 2021.
- Grubliauskas Matas, „The Approach of Christophorus Puciłowski SJ (1650–1707) to the Principle of *fides* in the Field of Politics“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2021, Nr. 52, p. 81–107.
- Kamuntavičienė Vaida, „LDK jėzuitų požiūris į Lenkijos–Lietuvos valstybės valdymą XVII a.“, in: *Lietuvos katalikų mokslo akademijos metraštis*, 2001, t. 19, p. 151–166.
- Kuolys Darius, „Alberto Vijūko-Kojalavičiaus istorinis pasakojimas: Respublikos kūrimas“, in: Albertas Vijūkas-Kojalavičius, *Lietuvos istorijos įvairenybės*, 2 dalis, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, p. 368–410.
- Kuolys Darius, „Didikų vaizdiny Lietuvoje Didžiosios Kunigaikštystės raštijoje“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2019, Nr. 47, p. 56–100.
- Lukšaitė Ingė, „Lietuvos publicistai valstiečių klausimu XVI a. pabaigoje – XVII a. pirmoje pusėje“, in: *Acta historica Lituanica*, 1976, t. XII, p. 5–116.
- Mariani Andrea, „The Contribution of the Society of Jesus to the political culture of Lithuanian elites“, in: *Open Political Science*, 2019, t. 2, p. 153–173.
- Nedzinskaitė Živilė, „Eilės Jono Sobieskio garbei: figūrinės poezijos galimybės XVII amžiuje“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2015, Nr. 40, p. 177–200.
- Nowicka-Jeżowa Alina, „Dialogas su renesansiniu humanizmu Petro Skargos veikaluose“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2013, Nr. 36, p. 302–324.
- Obirek Stanisław SJ, *Wizja państwa w nauczaniu jezuitów polskich na latach 1564–1688*, Kraków: Drukarnia Wydawnictwa WAM, 1995.
- Ogonowski Zbigniew, „Wstęp“, in: *Filozofia i myśl społeczna XVII wieku*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1979, p. 9–65.
- Piechnik Ludwik SJ, *Dzieje Akademii Wileńskiej*, t. 3: *Próby odnowy Akademii Wileńskiej po klęskach Potopu i okres kryzysu 1655–1730*, Rzym: Apud Institutum Historicum Societatis Jesu, 1987.
- Piechnik Ludwik SJ, „Wykłady Jana Kormana na katedrze polityki universitetu Wileńskiego (druga połowa XVII wieku)“, in: *Rocznik Wydziału Filozoficznego Towarzystwa Jezusowego w Krakowie 1991–1992*, redaktorzy Roman Darowski SJ, Stanisław Ziemiański, Kraków: Drukarnia WAM, 1993, p. 267–275.
- Plečkaitis Romanas, „Politikos mokslas senajame Vilniaus universitete“, in: *Politologija*, 2000, Nr. 3 (19), p. 25–49.
- Plečkaitis Romanas, *Lietuvos filosofijos istorija*, I tomas, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2004.
- Plečkaitis Romanas, „Socialinių santykių ir valstybės reformos projektas“, in: *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto istorijos bruožai*, red. kol. Alfredas Bumblauskas et alii, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012, p. 350–353.
- Plečkaitis Romanas, „Valstybinio patriotizmo ir pilietiškumo ugdymas“, in: *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto istorijos bruožai*, red. kol. Alfredas Bumblauskas et alii, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012, p. 342–350.

Sarcevičienė Jolita, „Aronas Aleksandras Olizarovijus ir jo *Trys knygos apie politinę žmonių sąjungą*“, in: Aronas Aleksandras Olizarovijus, *Apie politinę žmonių sąjungą*, lotynišką tekstą parengė ir į lietuvių kalbą vertė Jolita Sarcevičienė, Vilnius: Aidai, 2003, p. vii–xxvii.

Skinner Quentin, *The Foundations of Modern Political Thought*, t. 2: *The Age of Reformation*, Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

Tereškinas Artūras, „Valdovo kūnas: įvaizdžiai ir jų paslaptys (XVI a. pabaiga ir XVII a.)“, in: Idem, *Kūno žymės: seksualumas, identitetas, erdvė Lietuvos kultūroje*, Vilnius: Baltos lankos, 2001, p. 44–63.

Vaitkevičiūtė Viktorija, „Baroko žmogaus paveikslas laidotuvių pamoksluose: tarp tikrovės ir idealybės“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2004, Nr. 18, p. 188–210.

Vaitkevičiūtė Viktorija, „Krikščioniško valdovo vaizdinys Baroko pamoksluose: Vladislavas Vaza“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2015, Nr. 40, p. 153–176.

Valkūnas Leonas, „A. Olizarovijus ir jo veikalas „Politinė žmonių visuomenė“, in: *Problemos*, 1978, Nr. 22, p. 36–48.

Viroli Mauricio, *From Politics to Reason of State: The Acquisition and Transformation of the Language of Politics 1250–1600*, Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

The Attitude towards Public Magistrates and their Principles of Practice in the Political Texts of the Jesuits of Vilnius in the Seventeenth Century

Summary

In the Grand Duchy of Lithuania, it was a common practise among the Jesuits to depict, in their literary texts, an idealised image of the ruling elite who held the main positions of public magistrates. However, from the seventeenth century, it can be traced that the consideration on the attributes and reason of practise of public magistrates found its way to academic discourse. The Jesuits, who had the major authority in the scholarly field in the Grand Duchy of Lithuania, introduced the reflection on public magistrates rooted in the tradition of the scholastic scholarship and philosophy.

The discourse on public magistrates was already undertaken by the Jesuits of Western Europe, who produced the series of books 'Politics', which contained the knowledge of state governance. The best-known authors of this kind of books are Spaniards Juan de Mariana and Pedro de Ribadeneira, Flemish Carlo Scribani, and German Adam Contzen. They were facing the task of describing public magistrates. However, their approach to it was not unanimous: both the nature of the public magistrates described by these authors and the attitude towards the kind of knowledge they should provide on the topic differed. Although it seems that they all shared, to a greater or lesser extent, the same strategy in composing their texts, i.e., listing practical information necessary to one magistrate or another to perform their functions and duties, it is obvious that they had to choose between enumerating the qualities of magistrates' character or the principles of their practice, or whether to ascribe these precepts from the perspective of the ruler or the magistrate. These differences can show the attitude of the Jesuits to whether public magistrates were considered as autonomous institutions regarding their duties or as ones subjected to a higher authority.

In the Grand Duchy of Lithuania, the Jesuits did not compose such treatises, except for Aaron Alexander Olizarovius. Nonetheless, 'Politics' found its way to the Lithuanian political discourse. It was promoted by the Jesuit professors at Vilnius University during the lectures on politics (Andrzej Boreysza, Zachariasz Modzelewski, and Krzysztof Puciłowski) and by composing philosophical theses (Lukasz Zaluski, Modzelewski). In contrast to their Western colleagues,

the Jesuits of Vilnius put more emphasis on the duties and attributes of a good citizen rather than on a good magistrate; nevertheless, they also reflected on the former, although in a less elaborate way. They distinguished such public magistrates as senators or king's advisers, judges, courtiers, and Church magistrates. The structure and content of these descriptions of officials seem to share many similarities with Western European Jesuit texts.

KEYWORDS: Jesuits; 'Politics'; lectures on politics; students' theses; depiction of magistrates.